

Szerelem és női szelfkonstrukció a posztindusztriális korban férfi szemmel – női szóval

(Polcz Alaine: Egész lényeddel)

Absztrakt. Polcz Alaine *Egész lényeddel* című naplójegyzeteiben az önéletrajzi szubjektumot férje elvesztése az önmagával való szembenézésre készíti. Az önéletírás elsődleges célja éppen ezért személyiségének újratemtése, amelynek kulcsát abban látja, ha megtalálja a választ a kérdésre: *Mi a szerelem?* A naplóbejegyzésekben azt követhetjük nyomon, ahogyan az önéletrajzi elbeszélő házassága történetét elemezve párbeszédbe lép Mészöly írásaival, és az elbeszélő megértés folyamán, az írás és olvasás aktusában megteremtődik narratív azonossága. A tanulmány végén – Polcz módszerét követve – az *Egész lényeddel* című önéletírásnak és Mészöly *Az atléta halála* című regényének összeolvasása áll, amelyhez jó alapot biztosít, hogy mindkét mű a női szubjektum megteremtésének lehetőségét kutatja korunk társadalmában.

37

„[...] számunkra az a valóság,
amit mi gondolunk, képzelünk róla.”
(Polcz Alaine)

1. Szelfkonstrukció a posztindusztriális társadalomban – a narratív azonosság megteremtése Polcz művében

Polcz Alaine *Egész lényeddel* című önéletírása a fűszöveget idézve „Mészöly Miklóshoz fűződő szerelméről, élethosszig tartó szerető gondoskodásáról, kapcsolatuk több mint ötven évről, a halálra való készülésről és a gyászról szól.”¹ Polcz Alaine-t férje elvesztése és saját halálának közelsége az önmagával való szembenézésre készíti. A szelf megragadására az *én* és a Mészöly-szövegek által az írásba beemelt *Másik* dialektikájában tesz kísérletet. Az *Egész lényeddel* lapjain többször találkozunk Mészöly-idézetekkel, írássaira való utalásokkal, értelmezésekkel. Polcz azokon keresztül a referencialitás felől olvasva próbálja meg értelmezni életük, házasságuk eseményeit. Az elbeszélő az írás tétjét is Mészöly szavaival fogalmazza meg, innen a mű címe is, amely a mottóban bővebb kontextusban megismétlődik: „*Egész lényeddel hasonlítani és emlékezni – talán születik valami új. Csak így.*”² Az önéletrajzi

1 Polcz Alaine, *Egész lényeddel*, Pécs: Jelenkor Kiadó, 2006.

2 Uo.

szubjektum elsődleges célja tehát személyiségének újratemtése az emlékezés és (újra)olvasás által. „Az emlékezés és olvasás közös lényege, hogy mindkettő újraértelmezés. Az emlékezés a megélt, az olvasás a megírt történetek megértő elsajátítását jelenti a mindenkori jelen távlatából.”³ Az elbeszélő válogatott szövegei és naplójegyzetei tehát felidéznek a múltat, de nem pusztán lenyomatait annak, hanem a sajátos választások és értékhangsúlyok hatására újratemtik azt a jelen világában meglévő tervekhez igazodva. Az elbeszélő önmaga újratemtésének kulcsát második házasságának újraértelmezésében látja, a történetek boncolgatásában fontos szerepet kap szerelemfelfogása. Naplóbejegyzéseiben megjelenik az önteremtés nehézsége, a különböző szerepek, a sokszor egymásnak ellentmondó szubjektum-pozíciók összehangolásának posztindusztriális társadalmakra jellemző tapasztalata. Polcz írása azt a folyamatot ábrázolja, amelyben az elbeszélés egy kognitív strukturáló rendezőelvként az eltérő elemeket szisztematikusan egy értelmes egésszé alakítja.⁴ Az önéletrajzi elbeszélő a társadalom által közvetített, egymásnak ellentmondó, a házasság és hivatás dichotómiája mentén szerveződő szerepváltásokat sikeresen egy többé-kevésbé egységes énképbe integrálja. Megalkotja a különböző életterületeken önmagáról szerzett tapasztalatokból táplálkozó részidentitások dialogikus viszonyában az élete összes területét átfogó identitást – Keupp fogalmával élve –, a metaidentitást.⁵ Az önéletírás érdekessége, hogy a könyv első harmadában összeválogatott Polcz írások adják meg azt a vezérfonalat, amely alapján a továbbiakban közölt naplórészletek által felidézett emlékek értelmezhetőek, és egységes narratívába rendezhetőek.

38 Az *Egész lényeddel* elején Polcz egy olyan írása áll, amelyet egy későbbi nézőpontból saját élettörténeteként interpretált. A *Mese a kutyaról – akit mindig kértek* már a könyv elején felteszi azt a kérdést, ami az egész írás téje: Tulajdonképpen ki is vagyok én? Az egész mese játék a személyiséggel, amely rámutat annak konstruált voltára. A posztindusztriális társadalmakra jellemző szelf sokféle szerepet magába foglaló ellentmondásossága, decentralizáltsága jelenik meg a mesében. Az ember, asszony, lány, öreg, gyermek megnevezések különböző – életkorból vagy társadalmi státusból, nemi hovatartozásból adódó – szerepeket implikálnak. Az „ember-asszony, aki lány” küzd az önmegnevezéssel, amely az identifikációs folyamat nehézségeit jelzi. Ez azonban nem tételeződik a mesében problémaként, mert a mese szereplője „nem vesztette el az énjét. Talán azért, mert sohasem kereste.”⁶ A mese főhőse el sem jut odáig, hogy rákérdezzen önmagára. Az énazonosság csak később, az írás és olvasás szelfteremtő aktusában válik kérdésessé. „Az

3 DOBOS István, *Az én színrevitele. Önéletírás a XX. századi magyar irodalomban*, Budapest: Balassi Kiadó, 239.

4 Birgit NEUMANN, *Erinnerung – Identität – Narration. Gattungstypologie und Funktionen kanadischer „Fictions of Memory”*, Berlin: De Gruyter, 2005, 34. [fordítás tőlem – Sz-P. A.]

5 Heiner KEUPP, *Identitätskonstruktionen. Das Patchwork der Identität in der Spätmoderne*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2013, 99–100. [fordítás tőlem – Sz-P. A.]

6 POLCZ, *Egész lényeddel*, 9.

ember megírta a kutyát és az asszonyt. De másként. Ettől másként is lett minden. Két kutya lett és két ember. Most az asszony nem tudta, hogy melyik ember volt ő, és melyik a kutya. Végül a kettőből, a négyből, lett egy harmadik.⁷ A későbbiekben kiderül, hogy Mészölynek *A bunker* című drámájára utal itt a mesélő, amelyben – Polcz értelmezése szerint – Mészöly a lány és a közlegény alakját is róla mintázta, de szimbolikusan átírta történetét, itt a katonák nem erőszakolták meg a lányt. Az élet és a szöveg között, a mese tanúsága szerint, egy kölcsönös egymásra hatás alakul ki. Polcz a művészet, az olvasás életformáló erejét, az írás hatalmát az *Éjjeli lámpa* című művében a *Pontos történetek* kapcsán fejt ki, amelynek anyaga ugyan tőle származik, de Mészöly válogatása és kis változtatásai hatására „megváltozott az egésznek a fénytörése. Megfoghatatlanul megváltoztak az emberek, a tájak, a történetek. [...] Nem úgy látom azt, ami körülöttem van, ahogy megéltem és leírtam, hanem, ahogy olvastam.”⁸ Az életet leképező írásban artikulálódó szelf visszahat a történetet olvasó elbeszélő személyiségére. Ugyanez a folyamat két szinten is érvényesül a mesében, hiszen nemcsak a Mészöly-szöveget olvasó mesélőre igaz, hanem a saját szövegét író és olvasó elbeszélőre is. Az önéletrajzi írásban ugyanis a szubjektum egyidejűleg saját életének szerzője és olvasója is, vagyis írás és olvasás dinamikájában teremődik meg, amennyiben az írás visszahat alkotójára, és a szöveg is írja az életet. Így a szövegben megalkotott én a szerző-befogadó-mű hármásában a szubjektum újjáalakított énjévé válik. Ezt támasztja alá az írás végén álló utólagos hozzáfűzés is, mely szerint az elbeszélő a mesét újraolvasva saját életére ismer rá, és azonosul a narratívában konstruálódó szelffel. Ebben a megalkotott azonosságban azonban benne rejlik egyfajta szemantikai kétértelműség, amit Ricoeur a latin *idem* és *ipse* szavakkal ír le: az *idem* „az időbeli változhatatlanság valamilyen formáját implikálja,”⁹ míg az *ipse* „az ömagaság, az önmaga fogalmához kötődik. Egy individuum azonos önmagával.”¹⁰ Arra mutat rá, hogy az én azonossága az élettörténetben egyszerre jelenti az én ömagaságát és az időben változhatatlan tökéletesen hasonlót. A narratív azonosság tehát nem dermeszti bele a szubjektumot az idemitásba, hanem képes magában foglalni az életösszefüggés változását és mozgását.

Az emlékezés folyamatában keletkező szöveg ennek megfelelően nem egyenlő az emlékek pusztá felidézésével. Ahogyan Mekis D. fogalmaz: „A biográfiai adatok, »tények«: voltaképpen reflektált emlékek.”¹¹ Ahhoz, hogy az emlékek elmesélhetővé váljanak, mindig válogatunk közülük, felállítjuk az események sorrendjét, súlypontosunk, értékelünk, bizonyos emlékeket elfojtunk, tagadunk, vagy egyszerűen elfelejtünk, esetleg utólag másképp értékelünk – ahogyan azt az *Egész lényeddel* naplóbejegyzéseit olvasva is tapasztalhatjuk. A visszaemlékező elbeszélő tehát újraalkotja a múltat jelenbeli helyzetének és

7 *I.m.*, 10.

8 POLCZ Alaine, *Éjjeli lámpa*, Pécs: Jelenkor Kiadó, 1996, 75.

9 PAUL RICOEUR, *A narratív azonosság*, ford. Seregi Tamás = *Narratívák 5. Narratív pszichológia*, szerk. László János és Thomka Beáta, Budapest: Kijarat Kiadó, 2001, 15.

10 *Uo.* [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

11 MEKIS D. János, „Az” önéletrajz?, *Alföld*, 2001/12, 49.

jövőre vonatkozó terveinek megfelelően. Az előbbieken alapján felmerülhet bennünk a kérdés, mennyiben felel meg az elmesélt élettörténet a valóságnak. Ricoeur a történelmi események és a történetek között az arisztotelészi gondolat alapján tesz különbséget, miszerint a történeteknek van elejük, közepük és végük, a történelmi eseményeknek ezzel szemben nincs. Ha azonban élettörténetünket meséljük, azzal szembesülünk, hogy a születésünkre nem emlékszünk, halálunkról pedig már nem adhatunk számot. „Ami »az élet elbeszélte egységének« [...] fogalmát illeti, abban is a meseszöveg (fabuláció) és az élő tapasztalat közti ingatag keveréket kell látnunk. Éppen a valós élet megfoghatatlan jellege folytán van szükségünk a fikció segítségére ahhoz, hogy az élő tapasztalatot mintegy visszatekintve utólag megszerezzük [...]»¹² A narratívában konstruálódó én szempontjából nem a valóság kérdése a lényeges, hanem az, hogy az elbeszélte múltbeli események adekvát viszonyban vannak-e a jelennel. Ahogyan Hoffmann fogalmaz, a múlt valósága az, amit én a jelen feltételei között annak tekintek.¹³ Hasonló gondolatot fogalmaz meg a naplót író önéletrajzi elbeszélő is egyik naplóbejegyzésében: „De számunkra az a valóság, amit *mi* gondolunk, képzelünk róla.”¹⁴ Ezzel mintegy relativizálja a valóságot, és nyíltan vállalja a visszaemlékezés szubjektivitását.

Polcz célja az emlékek felidézésével, ahogyan arra már korábban utaltam, önmaga újrateremtése. A posztindusztriális társadalmak nagyrészt személytelen kapcsolatainak között Luhmann az intim kapcsolatokban látja az önmeghatározás kulcsát, azt a pontot, ahonnan az individuum egységként tapasztalhatja meg önmagát.¹⁵ Nem véletlen tehát, hogy Polcz önéletrajzában – mind a napló elején álló mesében, mind a későbbi bejegyzésekben – saját története bele van szöve férje történeteibe. Az önéletrajz az (ön)megértésre törekedve párbeszédbe lép Mészöly szövegeivel, és az azokban kirajzolódó alakokban, történetekben keresi a választ. A helyzetet azonban bonyolítja, hogy Mészöly prózájára a referenciális nyomok, időnkénti vallomásos jelleg ellenére nem jellemző az önéletrajziség, műveiben a valóság a fikcióteremtés alapja. Thomka Beáta Mészöly írásait az autofikció töredékes alakzatai mentén értelmezve írja: „Fenntartható a korábbi vélekedés, hogy Mészöly fragmentális önfikciója eleve alkalmatlan arra, hogy a megnyilatkozás autobiografikus jellegűvé váljék. Ugyanakkor az olvasásban keletkező elbeszélő metaforikus referenciájaként lehetséges a szerzőhöz és biográfiájához közelítő virtuális alak és alakzat megalkotása.”¹⁶ Az olvasó referenciális és fikciós olvasásmód alapján is közelíthet a szöveghez. Polcz Elaine Mészölyhöz fűződő kap-

12 Paul RICOEUR, *Az én és az elbeszélte azonosság*, ford. Jeney Éva = uő., *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*, Budapest: Osiris Kiadó, 1999, 403.

13 Christian HOFFMANN, *Die Konstitution der Ich-Welt, Untersuchung zum Strukturzusammenhang von persönlicher Identität und autobiographischem Schreiben*, Königshausen & Neumann, Würzburg, 2000, 82.

14 POLCZ, *Egész lényeddel*, 55. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

15 Niklas LUHMANN, *Szerelem – szenvedély. Az intimitás kódolásáról*, ford. BOGNÁR Virág, Budapest: Józsefvárosi Műhely Kiadó, 1997, 213.

16 THOMKA Beáta, *Életrajzi fikció, biotext, a szerző mint metalepszis = Írott és olvasott identitás. Az önéletrajzi műfajok kontextusai*, szerk. MEKIS D. János és Z. VARGA Zoltán, Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó, 2008, 225.

csolatának megértése érdekében – ahogyan arra korábban már utaltam – az önéletrajzi utalások felől olvassa ezeket a szövegeket. Az intertextualitás következtében olyan új szöveg generálódik, amelyben a fikcionalitás és a referencialitás között eltűnnek a határok. Iser fogalomhasználataival élve az imaginárius birodalmába léphetünk át, amely lehetővé teszi, hogy az olvasó az empirikus világot egy olyan nézőpontból szemlélje, amely nem tartozott hozzá. Ebben a köztes térben jön létre a női szubjektum, aki – mint azt a mesében már láthattuk – sokféle szerepet magába foglal.

Kaufmann arra mutat rá, hogy a modern szelfkonstrukció ellentmondásos és változó struktúrájához illeszkedően a szükséges egységet nem egy lehetetlen totalizálással és rögzítéssel konstruálhatjuk, hanem belülről kifelé alkothatjuk meg, fokozatosan haladva az elbeszélés vezérfonala mentén.¹⁷ Az *Egész lényeddel* lapjain a narratíva azon kérdések köré szerveződik, amelyeket az önéletrajzi elbeszélő a mesét követő fejezetben így fogalmaz meg: „Mit jelentett a kettőnk élete Miklóssal? Neki – nekem? Az övé – az enyém? És a munkánk?”¹⁸ Miközben a válaszok után kutat, a férje halála óta eltelt három év eseményeit, a gyász különböző fázisait, fiatal- és öregkori emlékeket idéz fel. Az *Asszony a fronton után* címet viselő fejezettel Polcz a naplóját korábbi önéletrajzához kapcsolja, ott folytatja élettörténetét, ahol korábban abbahagyta. Ezzel egyfajta folytonosságot teremt a visszaemlékező írások között. Számunkra ez a fejezet azért érdekes, mert az elbeszélő már itt megadja a végpontot, amelynek Ricoeur kiemelt jelentőséget tulajdonít a történetben, hiszen itt fogalmazódik meg az a konklúzió „[...]” mely azt a nézőpontot biztosítja, amelyből a történetet olyanként pillanthatjuk meg, mint ami valamifajta egészet alkot.”¹⁹ Minden esemény efelé halad az egyezések és ütközések dinamikájában. Polcz naplója elején ezt a végpontot így fogalmazza meg: „Úgy tűnik egy világos terv szerint volt felépítve az életem. [...] Egyre világosabban látom és tudom, hogyan készített fel az életem minden egyes nagy törése, szenvedése, hogy be tudjam tölteni a célomat. [...] És ha az életedet átnézted és megértetted – legalábbis azt hiszed –, akkor el tudod engedni. A múltat – és a jelent.”²⁰ Élete lezárására készülve, a halál távlatából szemlélve a korábban negatív előjellel ellátott kudarcok szükségszerű eseményekké válnak, új értelmet nyernek azáltal, hogy a cselekményszövés „megfordítja az esetlegesség hatását, annak a hatását tudniillik, ami másként történhetett volna, úgy, hogy beágyazza azt valamiként a szükségszerűségnek vagy a valószínűségnek a konfiguráló aktus által kiváltott hatásába.”²¹ A heterogén tapasztalati és tudáselemek a történetmondás során egy többé-kevésbé koherens és folyamatos összefüggésbe rendeződnek, beemelődnek egy egységes élettörténetbe. Mivel az „elbeszélés (récit), az elmesélt történet azonosságát építve építi a szereplő azonosságát”²² is, a konfiguráció egysége az önélet-

17 Jean-Claude KAUFMANN, *Die Erfindung des Ich. Eine Theorie der Identität*, Konstanz: UVK, 2005, 157. [fordítás tőlem – Sz-P. A.]

18 Polcz, *Egész lényeddel*, 29.

19 Paul RICOEUR, *A hármas mimézis*, ford. ANGYALOSI Gergely = Uő, *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*, Budapest: Osiris Kiadó, 1999, 279.

20 POLCZ, *Egész lényeddel*, 26, 29-30.

21 RICOEUR, *Az én és az elbeszélt azonosság*, 376.

írásban azt eredményezi, hogy az írás és olvasás aktusában megteremtődik az elbeszélő narratív azonossága.

Az *Egész lényeddel* naplóbejegyzéseit olvasva egyre inkább kirajzolódik előttünk, hogy az önértés és önteremtés a kortárs társadalomban nagyfokú önreflexiót és reflexivitást feltételez, amelynek hatására a szubjektum sokkal inkább narratívumainak folyamatos újraértelmezéseként artikulálódik, mint rögzített és változatlan entitásként. A könyvet olvasva nyomon követhetjük, hogyan teremti meg a naplót író elbeszélő azt a valóságot, amelyben a múltbeli események adekvát viszonyba kerülnek a jelennel, hogyan alkotja újra az elbeszélő megértés folyamán önmagát.

2. Szerelemfelfogás és szelfkonstrukció a Mészöly-mesék tükrében

A napló első harmadában az önéletrajzi elbeszélő saját meséje és a történet végpontját tartalmazó fejezet mellett megtaláljuk Mészöly szerelemről szóló meséit is, amelyek fontos támpontot nyújtanak önmaga és házassága értelmezésében. A *Mi a szerelem?* kérdésre keresve a választ az elbeszélő párbeszédbe lép férje szövegeivel, és az azokból kibontakozó szerelemfelfogás, női és férfi szereplehetőségek felől értelmezi házasságuk történetét. Ugyanakkor a meséknek ad egy tágabb értelmezési horizontot is, amelyet kivetíthetünk minden szerelmi kapcsolatra. S miközben a mesék világa behatol a valóság területére, az elbeszélő nemcsak házasságukat, hanem férje alakját is újratelemi. Jelen írásban pontosan arról van szó, amit az *Egész lényeddel* elbeszélője Mészöly *A mulasztás* című művét újraolvasva megdöbbenéssel fogadott: „*alig várod, hogy engem is te szülj meg.*”²³ A meséket olvasva egy olyan meta-szöveg jön létre, amely férje szerelemfelfogásának interpretációján keresztül kijelöli az utat saját szerepének újraértelmezéséhez, szelfkonstrukciójának újraalkotásához.

42

2.1. Virágok beszélgetése – a teljesség mítoszának keresése a szerelemben

A *Virágok beszélgetése*²⁴ című mesében Jeszenák Kránicz egy piros bogarat keres, amelyiknek öt fekete pont van a hátán. Mindegyik virág más leírást ad a keresett bogárról, a sárga színű boglárka sárga pöttyös bogárról beszél, a búzavirág kék színűről, a zsálya pirosról. Mindegyikük máshogy látja a szerelmet, máshogy éli meg, más érzéstartalmat társít a fogalomhoz, így másképpen is szeret. Közös azonban mindegyik virágban, hogy mindegyik megpróbálja magához csábítani Krániczot, és érdeklődését szépségük segítségével akarják felkelteni. Bourdieu teóriájában a nő a szimbolikus javak piacán a férfiak közötti csereügyletek tárgya. Ebből következően a társadalom a nőt a figyelem felkeltésére szocializálja. A „női létezés egyenlő azzal, hogy a nő észreveteti magát, és pedig férfiszemmel vagy a férfiszemlélet kategóriáin keresz-

22 Uo., 384.

23 Uo., 32. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

24 MÉSZÖLY Miklós, *Virágok beszélgetése = Uő, Mesék*, Pécs: Jelenkor Kiadó, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1998, 274-281.

tül.”²⁵ A szépség, az öltözködés, a smink a test kiemelését szolgálja, a csábítás jegyében történik. A nők megpróbálnak minél inkább megfelelni a férfiak elvárásainak, hogy saját értéküket növeljék a jelképes javak piacán. Így megpróbálnak azonosulni a képpel, amelyet szerintük a férfiak nőiesnek tartanak, aminek egyenes következménye, hogy női identitásukat férfikategóriákra keresztül határozzák meg. Így azonban az uralmi pozícióban lévő férfiakhoz képest alacsonyabb rendűként definiálják önmagukat. Ebből következően a társadalmi felemelkedés lehetősége – az archaikus patriarchális rend keretein belül gondolkodva – a nők számára, ha a férfi kiválasztja őket. Ezért a nők, a mesében a virágok, „a szerelmet felkínálják, csábítják – próbálják adni. Mindegyik a maga módján.”²⁶ Így lesz minden szerelem más.

A szerelem fogalma alatt nemcsak különböző társadalmi korokban értettek mást, hanem ugyanazon ember életének különböző szakaszaiban is más érzéstartalmat rendel ehhez a fogalomhoz. Különböző mélységű, intenzitású, más magatartásformákat implikáló érzelmeket ugyanúgy szerelemként ismerhetünk fel. A különböző virágok szerelmében kifejeződik az első szerelem naivsága, a másik teljes birtoklásának vágya, a női praktikák alkalmazása a férfi figyelmének fenntartása érdekében, a büszkeség és hiúság, sírás, harag, gondoskodás és önfeláldozás teljes palettája, melyeket a nők a férfiakkal szemben bevetnek. S mindezzel megerősítik az archaikus patriarchális szemléletben uralkodó felfogás által előírt nőképet és hatalmi viszonyokat. „[...] viszonyukat a férfival, akihez társadalmi identitásuk kötődik (vagy kötődni fog a jövőben), annak a képnek a figyelembevételével vázolják maguk elé, amelyet a férfiak és nők összessége az (adott csoportban) általánosan elfogadott szemléleti és értékelési mintákat alkalmazva óhatatlanul formál majd róla.”²⁷ A társadalmi berendezkedés hatására természetesnek veszik, hogy mindent megtegyenek a férfi figyelmének felkeltéséért és fenntartásáért, elfogadják a kapcsolatban rájuk osztott szerepet, majd saját szegényüknek és hibájuknak tartják, amikor a férfi a szerelem első mámorának elmúlása után tovább indul. Kierkegaard ezt az állandó keresést a romantikus szerelem természetéből fakadó szükségszerűségnek tartja. A hódítóra jellemző tulajdonságok – büszkeség, hevesesség, vágy, bátorság – erejüket a pillanat intenzitásából nyerik. A romantikus szerelem a beteljesülés pillanatának intenzitása miatt időben nem megőrizhető. Az, aki újabb és újabb hódításokban keresi a szerelem érzését, szükségszerűen mindig csalódní fog. „A romantikus szerelem mindig elvont marad önmagában, és ha semmiféle külső történetet nem tud kapni, akkor máris a halál leselkedik rá, mert örökkévalósága illuzórikus.”²⁸ Mivel a hódító számára az első alkalom kölcsönöz értéket a történeteknek, beteljesedése után a megszokás profanizálja a szerelmet, és a varázs újbóli átéléséhez újabb partnert keres – ahogyan ezt a mesében Kráncz is tette. Kierkegaard hódítóról szóló gondolatmenetével egyezést mutat Freud vonzás-

25 Pierre BOURDIEU, *Férfiuralom*, ford. N. Kiss Zsuzsa, Budapest: Napvilág Kiadó, 2000, 106.

26 POLCZ, *Egész lényeddel*, 45.

27 BOURDIEU, *i.m.*, 45.

28 Søren KIERKEGAARD, *A házasság esztétikai érvényessége*, ford. Dani Tivadar = Uő, *Vagy-vagy*, Budapest: Osiris Kiadó, 2005, 556.

és nárcisztikus szerelmi tárgy típusokról szóló leírása. Elizabeth Grosz szexuális viszonyokkal foglalkozó tanulmányában kiemeli Freud azon megfigyelését, miszerint a „nő identitása a férfi szenvedélye számára érdektelen. [...] Maga a szerelmi attitűd az, amire a férfi vágyik.”²⁹ Majd tovább folytatja a gondolatmenetet, és Lacan romantikus szerelemről alkotott koncepcióját ismerteti. Ennek során kifejti, hogy Lacan szerint a nő iránti vágy megvallása mögött az egységre irányuló igény áll. Az egység mítosza „a szerelmet az öntelenség formájaként állítja be. [...] ez az Egységre irányuló igény a nemek közötti lehetetlen harmóniára és kiegyezésre irányuló igény.”³⁰

Mindez összecseng az önéletrajzi elbeszélő tágabb értelmezésével, miszerint Mészöly ebben a meséjében a katicabogár-szimbólummal a teljesség keresését írta meg. A férfi a mítoszt, a teljességet keresi a nőben, a különböző szerelmekben, de nem találja meg, ezért reménytelenül megy tovább. Kránicz történetében tulajdonképpen a bolygó hollandi mítosza elevenedik meg, úgy gondolom, a mesét annak átirataként is olvashatjuk. A hollandit arra ítélték, hogy addig bolyongjon a tengeren, amíg egy olyan nőt nem talál, aki örökké hűséges lesz hozzá. Barthes azt írja, hogy a bolygó hollandi tulajdonképpen az ember maga, aki gyermekkori elképzeléseit kergetve keresi a szerelem teljességét. Azonban „az igazi választ (egy fenntarthatatlan teljesség lehetetlen választát) senki sem tudja megadni, a bolyongás tehát folytatódik.”³¹

Az elbeszélő a *Virágok beszélgetése* című mesét saját házasságára vonatkoztatva leírja a katicabogár-szimbólum eredetét: „Angolul a katicabogár „Lady bird”, a Madonna madara. A hét pötty a teljesség, a misztikus szám. [...] nem a hét főbűnt, hanem a hét fájdalmat jelenti.”³² A hét fájdalmat Mészöly hét szerelmével azonosítja, amelyek, úgy érzi, mindkettőjük számára fájdalmasak voltak. Polcz úgy látja, hogy Mészöly a mesebeli Krániczhoz hasonlóan szüntelenül keresett. A másik megértésére törekedve az elbeszélő a későbbiekben közölt naplóbejegyzésekben még többször visszatér Mészöly hűtlenségéhez, és tovább kutatja a szüntelen keresés okát.

2.2. *Hét torony kedvence* – a saját elképzeléseink börtönébe zárt szerelem

A második mesét, a *Hét torony kedvence*³³ című írást, az önéletrajzi elbeszélő visszaemlékezése szerint maga Mészöly nevezte házasságuk történetének. A legtöbb mese ott fejeződik be, amikor a szerelmesek sok viszontagság után végre egymásra találnak és házasságot kötnek. Ezután már csak azt olvashatjuk, hogy a szerelmesek boldogan éltek, amíg meg nem haltak. Mészöly meséje a már megtalált szerelemről szól, arról, hogy mit takar a „boldogan

29 Elisabeth GROSZ, *Szexuális viszonyok*, ford. BÁNFALVI Attila = *Freud titokzatos tárgya – pszichoanalízis és női szexualitás*, szerk. CSABAI Márta és ERŐS Ferenc, Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 1997, 197.

30 *Uo.*, 204.

31 Roland BARTHES, *Beszédtöredékek a szerelemről*, ford. ALBERT Sándor, Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 1997, 126–127.

32 POLCZ, *Egész lényeddel*, 42.

33 MÉSZÖLY Miklós, *Hét torony kedvence* = *uő, Mesék*, Pécs: Jelenkor Kiadó, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1998, 248–254.

éltek” kifejezés. Hogyan lehet, hogyan tudunk szeretni? A mesét az önéletrajzi elbeszélő a következőképpen értelmezi: „A férfi diadalmaskodó lényét adja, és a nő, az örök befogadó öntözi a virágokat, hallgatja a lány énekét, a király meséjét, ami róla szól. Akit igazában nem lát, és nem ismer a király – de olyan nagyon szeret, hogy mindent érette tesz. A legnagyobb akadály: önmagunk. Mert kell valaki az embernek, akinek felmutathatja önmagát. Aki elismeri és csodálja. Ez a férfiaknak alapvető vágyuk.”³⁴ A mese tovább folytatja az előző történetet, és még nyilvánvalóbbá teszi az archaikus patriarchális társadalomban uralkodó reprezentáció működését a házasságon – de mondhatnánk akár párkapcsolatot is – belül megvalósított szerepviszonyok alapján. A nő ebben az olvasatban hízelgő tükörként visszatükrözi a férfi-identitás eszményített képét, a férfi nagyságát és értékét, ezzel megerősíti a férfit maszkulinitásában, miközben ő maga nem kerül a fókuszpontba. A király soha nem kérdezte meg a királynőt, hogy mire vágyik, hiszen lefoglalja az uralkodás, a háborúzás, a politika, tehát a hatalom birtoklásáért folyó férfias játékok. A nőt saját kiterjesztésének tekinti, vágyait, sőt gondolatait és cselekedeteit is ő maga határozza meg: „És nem nyugodott addig, míg ki nem gondolta, hogy az ő szépséges asszonya *éppen akkor* mit csinál. S mikor hazatért a palotába, ragyogó, szerelmes arccal elmesélte, hogy mi minden történt otthon, amíg ő távol volt.”³⁵ A királynő pedig be van zárva a hét toronyba, vagyis a férfielképzelések börtönébe. Öntudatlanul eljártssa azt a szerepet, amit a férfi oszt rá, locsolja a virágokat, hallgatja a lány énekét, gondozza a kutyát, sétál az erdőben. Valójában nem jut el saját vágyainak megfogalmazásáig.

A férfiak, a nőkhöz hasonlóan, ki vannak szolgáltatva az uralkodó társadalmi szemléletnek. Annak a képnek akarnak megfelelni, amelyet gyerekkorukban alakítottak ki bennük arról, hogy milyen az igazi férfi. Férfiasságukat folyamatosan bizonyítaniuk kell a többi férfi előtt. Erre szolgálnak a különböző férfias játékok. Ezért lehet a háború a Bourdieu által leírt férfiuralmon alapuló társadalmak egyik legalapvetőbb intézménye. A hatalommal rendelkező férfi ugyanis itt más férfiakat legyőzve bizonyíthatja saját férfiasságát, bátorságát és hősiességét, kivívja más férfiak tiszteletét és megbecsülését. „Mivel az elkülönítő szocializálás a férfiakat a hatalmi játékok szeretetére indítja, a nőket pedig azoknak a férfiaknak a szeretetére, akik ezekben részt vesznek, a férfikarizma részben a hatalom varázsa [...]”³⁶ A mesében a győztes háború után a hatalom birtokosaként a királynő még inkább csodálatra méltónak találhatja a királyt, aki saját nagyságában és értékében a másik csodáló tekintete által megbizonyosodva még inkább szeretheti önmagát.

A háborúhoz hasonlóan az ősi férfivirtus bizonyítására szolgál a vadászat is.³⁷ A királynő kutyájának viselkedését is az uralkodó archaikus férfiszemléleten keresztül értékeli a király. A férfiasság bizonyítékát látja a kutya önfeláldozásra is kész harciasságában. A férfivirtus bizonyítása végett megöli az erdő legszebb vadját, és büszkén felesége ablaka alá viteti. Fogalma sincs arról, hogy a királynő mennyire szerette ezt a szarvast. Az uralkodó diskurzus

34 POLCZ, *Egész lényeddel*, 49.

35 MÉSZÖLY, *Hét torony kedvence*, 248. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

36 BOURDIEU, *i.m.*, 88.

37 HADAS Miklós, *A modern férfi születése*, Budapest: Helikon Kiadó, 2003, 109.

hatására egyértelműen jónak és vágyottnak fogad el minden olyan cselekedetet, amely a férfisztereotípiát által előírtaknak megfelel. Nem látja a királynő fájdalmát, nem lát ki önmagából, az archaikus patriarchális szemléletben uralkodó reprezentáció áldozataként a szokásban és hagyományokban gyökerező férfisztereotípiát próbálja megvalósítani, ezen keresztül itéli meg saját és mások cselekedeteit, vágyait. De ugyanezt teszi a királynő is, amikor nem kérdőjelezi meg a király tetteit, magától értetődőnek tekinti a hallgatást, az önmegtagadást, a lemondást. Nemcsak a király, de a királynő is férfikategórián keresztül szemléli önmagát. „A jelképes hatalom érvényesüléséhez elengedhetetlen elszenvedőinek közreműködése, akik csakis azért tűrik, mert ennek megfelelően *konstruálják*.”³⁸ A társadalmi struktúrák átlátszatlanságuk miatt nehezen érhetők tetten, miközben meghatározzák a házasságon (vagy párkapcsolaton) belüli szerepelvárásokat. A sztereotíp szereplőkkel a mese azt teszi láthatóvá, ami a valóságban rejtve marad.

Az önéletrajzi elbeszélő értelmezésében ebben a mesében Mészöly a szerelem egyik alapmagatartását írta meg: „A király (ahogy mindnyájan) azt adja szerelmében, amit ő szeret, amire ő vágyik.”³⁹ A zárójeles közbevetés utal arra, hogy itt általános emberi viselkedésről van szó, nem csupán a férfiakra jellemző ez a magatartásforma. Megadja a mese életrajzi hátterét, felsorolja a mesebeli ajándékok eredetét. Mészöly is minden utazásáról virágokat hozott haza, amelyeket aztán Polcz Alaine-nek kellett a továbbiakban gondoznia. Férje tudott énekelni, de ritkán tette. A mesében aztán megajándékozza feleségét a fiatal lány képében az énekkel. Mészöly – a naplót író elbeszélő visszaemlékezése szerint – igényelte, hogy felolvassa írásait feleségének, aki ugyanúgy meghallgatta őt, ahogyan a királynő a mesében a király beszámolóit. A mese kérdéssé teszi a másik idegenségének felszámolhatóságát. Nagy kérdés, hogy megismerhetjük-e a másikat és mennyire. Képesé válunk-e a másikat úgy szolgálni és szeretni, ahogyan ő akarja? Az elbeszélő szerint Mészöly részéről ez a mese kemény önkritika volt, hiszen – ahogyan azt már említettem – saját házasságuk történeteként interpretálta, amikor átadta feleségének az írást. A mesében bemutatott problémára az elbeszélő a későbbiekben még visszatér a továbbiakban közölt naplórészletekben. Idős és beteg férjét ápolva önmagára vonatkoztatva teszi majd fel a kérdést.

46

2.3. *Kökény kisasszony* – a szerelem fogalmának társadalmi meghatározottsága

A harmadik mese a *Kökény kisasszony*⁴⁰ címet viseli, és arra próbál magyarázatot találni, kibe szeretünk bele, mit értünk a szerelem fogalma alatt, milyen férfi-nő kapcsolatot tudunk megvalósítani. A Mészöly-mesét értelmező önéletrajzi elbeszélő szerint a történet azt teszi nyilvánvalóvá, hogy az adott kor alakít ki bennünk egy szerelemfelfogást, és magába a szerelembe szeretünk bele. Az elképzeltet, a vágyottat vetítjük ki a másokra, ahogyan a kökénybokor azt hitte a sasra, hogy ő a Dér.

38 BOURDIEU, *i.m.*, 49. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

39 POLCZ, *Egész lényeddel*, 45.

40 MÉSZÖLY Miklós, *Kökény kisasszony = uő, Mesék*, Pécs: Jelenkor Kiadó, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1998, 245–247.

Mészöly a szerelem mibenlétére vonatkozó kérdésre azt válaszolja, hogy „az érzelmi élet ösztöntérképe [...] modusaiban és modulációiban mindig is kiszolgáltatottja volt és lesz azon kor érzelmi és gondolati logikájának, átélési mechanizmusképességének, amelyik azt a kort alapvetően meghatározza.”⁴¹ A szerelem tehát minden korban mást jelent. Ennek megfelelően a szerelem minden korban más, új, csak arra a korra jellemző viselkedésmódot teremt, amelyet például az irodalom közvetítő hatására mindenki ismer, még mielőtt szerelmes lenne. Erre a szerelemfelfogásra szocializálódunk gyerekkorunktól kezdve, például a mesék által közvetített sztereotípiák által. Ezt az adott kor által kialakított szerelemfelfogást és a hozzá tapadó illúziókat jelképezi a mesében a Dér. Kökény kisasszony erről az elképzelt és vágyott szerelemtől álmodozik naphosszat és várja, hogy átélhesse. Miközben a kökény a szerelemtől ábrándozik, addig a többi gyümölcs könnyelműnek és meggondolatlanul tartja őt, titokban mégis irigylik. Véleményüket a szocializációjuk során megtanultakra alapozzák. „A tartós szerelem lehetetlensége megnehezíti a szerelmet, különösen a nők számára. Boldogtalanok – vagy azért, mert *ennek ellenére* a szerelem mellett döntenek, vagy azért, mert elkerülik *emiatt*.”⁴² Amikor megjelenik a sas, ígérete megfelel a kökény szerelemtől alkotott elképzeléseinek. Ezek után egyértelműnek tűnik a kökény számára, hogy „ez a szép szárnyas valaki nem lehet más, csak a Dér.”⁴³ Kökény kisasszony semmit nem tud Sas úrfiról, nem ismeri. Niklas Luhmann szerint amíg a tulajdonosságok számítotak, addig akár úgy is szerelmes lehetett valaki, hogy csupán hallott a másiról. „A hallomás alapján kialakuló szerelmet a szerelem iránt táplált szerelem váltja föl, amely csak tárgyat keres magának, és viszonztszerelm esetén társas reflexivitást épít ki.”⁴⁴ A mesét értelmező önéletrajzi elbeszélő szerint a kökény abba az elképzelt szerelemben szeretett bele, amire vágyott. Majd követi az adott kor szerelemszemléletére jellemző viselkedésmintát, és az érzelmek viszonzásának jeleként, „ahogy az öregektől tanulta, lehajtotta karcsú szárnyakát, és várt.”⁴⁵ A sas erre a jelre várt, felkapta Kökény kisasszonyt és az égbe repítette. A szerelemnek ebben a szakaszában nem az észérvek az irányadók, „a szerelem kivonja magát a normális társadalmi ellenőrzés alól,”⁴⁶ a szerelmesek a szerelem varázslatában átélnek a teljesség és végtelenség csodáját. Ahogy azonban arról már a *Virágok beszélgetése* című mesében olvashattunk, a szerelem időben korlátozott, a beteljesülés már magában hordozza a véget is. Sas úrfi nem tudott a földön maradni, hiszen számára legalább annyira érthetetlen és idegen volt a kökény világa, mint Kökény kisasszonynak az ő égi birodalma. A két fél által képviselt igények, normák, értékek, az egész személyiségstruktúra nagymértékű különbözősége a két világ összeegyeztethetetlenségét eredményezte. Az önmegvalósítás és a másik által képviselt világ megértésének lehetetlenségét felismerve

41 MÉSZÖLY Miklós, *Párbeszédkíséret*, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1999, 139–140.

42 LUHMANN, *i.m.*, 75. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

43 MÉSZÖLY, *Kökény kisasszony*, 246.

44 LUHMANN, *i.m.*, 173.

45 MÉSZÖLY, *Kökény kisasszony*, 246.

46 LUHMANN, *i.m.*, 12.

Sas úrfi távozott. A többi gyümölcs elítélő véleménye ellenére Kökény kisaszony örül annak, hogy ha csak rövid ideig is, de átélhette a vágyott szerelmet, és mosolyogva meséli unokáinak, hogy milyen az, amikor eljön a Dér. Az ő emlékeiben az idealizált szerelem képe él tovább, ezt a szerelemfelfogást adja tovább a következő generációnak.

Korunkban a szerelem lett a partnerválasztás alapja, de a mese rávilágít arra, hogy ebben nagy kockázat van, hiszen az adott kor szerelemfelfogása nagyban befolyásolja az egyéni érzelmek alakulását. A szerelem könyvek-ből elsajátított ideologikus felfogása, a szerelemszemantikához tartozó illúziók megtéveszthetik, félrevezethetik a szerelmezt. Az elképzeltet, a vágyottat a másakra vetítve csak a szerelem kezdeti szakaszára jellemző szárnyalás után döbbenünk rá, hogy kibe szerettünk bele. Nagy kérdés, hogy össze tudjuk-e hangolni a kétféle világ egyediségét, és ebben az új helyzetben találunk-e lehetőséget az önmegvalósításra. Az elbeszélő a naplóbejegyzésekben saját házasságát kutatva vizsgálja meg, milyen utat talált Mészöly és ő maga az önmegvalósításhoz, hogyan tudták ezt megélni házasságukban.

A meséket elemző önéletrajzi elbeszélő értelmezésében összekapcsolódik a három történet. Olvasatában a szerelemben a teljességet keressük, de megélésének legnagyobb akadályai mi magunk vagyunk, hiszen önmagunkba zártan, csak saját érzéseinket, vágyainkat tudjuk megélni, a másikat nem. Ez az oka annak, hogy nem halljuk meg szerelmünket. „Szól hozzánk, tekintettel, mozdulattal, szóval, tettekkel. De számunkra az a valóság, amit *mi* gondolunk, képzelünk róla.”⁴⁷ Mindenkinek az a valóság, amit ő gondol és képzel róla, ahogyan és amilyennek megalkotja. Problémaként definiálódik, hogy a másikkra vetített illúzióink, ideáljaink takarásában mennyire tudjuk a másikat megismerni, tudjuk-e úgy szeretni, ahogyan ő akarja.

48

3. Polcz Alaine szerelemfelfogása az *Éjjeli lámpa* című esszékötetében – szerepváltás és szerelem a posztindusztriális társadalomban

Polcz a mesék által felvetett problémákról, a szerelemfelfogás változásáról beszél *Éjjeli lámpa* című esszékötetében is, amely tartalmazza mindazokat a témákat és kérdésfelvetéseket, amelyek életművében kulcsfontosságúak. Az esszékötetben közölt írások kis lámpásokként megvilágítanak bizonyos közérdekű témákat, megfogalmazznak egy lehetséges véleményt, amellyel segíthetnek az adott kérdés, probléma továbbgondolásában. *A szerelemről...* című tünődésében a szerző a szerepváltás következményeivel foglalkozik, a férfiak és nők megváltozott kapcsolatát elsősorban a szerelem fogalmának alakulásán keresztül vizsgálja. A szerelem problematikáját általános társadalmi szempontok szerint közelíti meg. Az *Éjjeli lámpa* ezen fejezetét az *Egész lényeddel* kontextusába bevonva teljesebb képet kaphatunk Polcz szerelemfelfogásáról. Olyan női szerepértelmezés bontakozik itt ki előttünk, amelynek megvalósítását az *Egész lényeddel* lapjain nyomom követhetjük.

47 POLCZ, *Egész lényeddel*, 55. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

A szerző azzal a megállapítással nyitja gondolatmenetét, amelyet Mészöly *Kökény kisasszony* című meséjéből már jól ismerünk, a szerelem fogalmának változó tartalmára utal. A különböző korokra jellemző szerelemfelfogásokat vizsgálva Niklas Luhmann arra a megállapításra jut, hogy „a szerelem irodalmi, idealizáló és mitizáló ábrázolásai nem véletlenül ragadnak meg bizonyos témákat, hanem a mindenkori társadalomra és annak változásirányaira válaszolnak [...]”.⁴⁸ A szerelem fogalmának változékonyságát ezek szerint akkor érthetjük meg, ha bővebb társadalmi kontextusban vizsgálódunk, és az adott kor szerelemfelfogását a társadalmi változásokra adott válasznak tekintjük. A férfiak és nők viszonya csak egy tágabb társadalmi kontextus figyelembe vételével érthető meg, melynek változásai kihatnak a nemek közötti hatalmi viszonyokra is. Polcz a társadalmilag konstruált nemi szerepek változása felől közelíti meg a problémát, és moralizáló nosztalgia jellemzi. Azt írja: „[...] nekünk még szerencsénk volt, minket tiszteltek, meg akartak hódítani a férfiak. [...] Éjjeli zenét adtak nekem is, párbajozni is akartak miattam (utolsó percben elmaradt, frontbehívó miatt), sok virágot, szerelmi vallomásokat kaptam, verseket írtak nekem, hozzám. Régen ez így volt szokás.”⁴⁹ A szokás mögött olyan szerepkonstrukciók rejtőznek, amelyeket szocializáció útján sajátítunk el. A társadalmi meghatározottságok egy tanulási folyamat eredményeként beépülnek a tudattalan mélyrétegeibe. Polcz Elaine leírja azokat a viselkedési normákat, társadalmi elvárásokat, amelyek meghatározták a nemek közötti viszonyt. A 20. század elején a káromkodás, a kétértelmű beszéd, a házasság előtti szexuális kapcsolat egy jól nevelt polgári körből származó fiatal lány számára tiltva volt. A házasság az emberek elvárásaiban egész életre szólt. A férfiak a társadalmi elvárásoknak megfelelő szerepet játszva piederstálra emelték a nőt, udvaroltak neki, meg akarták hódítani. A *Hét torony kedvence* című meséből jól ismert helyzet tükröződik itt vissza. Freud romantikus szerelem koncepcióját⁵⁰ alapul véve a társadalmilag konstruált nemi szerepek értelmezéséhez azt mondhatjuk, hogy a vonzástípusú szerető a nőt felsőbbrendű, idealizált helyzetbe emeli, és úgy tűnik, hogy az minden kívánsága, hogy készségesen szolgálja őt, teljesítse kívánságait. Valójában azonban nárcizmusát eltolja egy külsődleges szerelmi tárgyra, akit idealizált helyzetbe emel, amivel saját aktív helyzetének elismertetésére törekszik. A másikat szeretve képes önmagát szeretni, mert a szeretett személy az én nagyságát tükrözi vissza. Ebben az értelemben a férfi virágokkal, zenével, ajándékokkal halmozza el kedvesét, hogy szerelmét bizonyítva mintegy önnön nagyságát hirdesse. A nárcisztikus nő célja az, hogy szeressék. Látszólag uralkodik a szerelmén, valójában saját értékének mércéje a másik iránta érzett szeretetének mértéke. Nárcisztikus személyisége a másik vágyától függ. Akkor magabiztos, ha akarják őt. Ahhoz, hogy a nemek között egyfajta egyensúlyi helyzet alakuljon ki, mindkét félnek el kell játszania az adott kor és társadalom által ráosztott szerepet. A hatalom, ahogy arra Hadas Miklós rámutat, relacionális kategória. Az csak a mágikus-mítikus gondolkodás terméke, hogy a hatalmat egyfajta varázstárgynak gondoljuk, ami egyeseknek magától érte-

48 LUHMANN, *i.m.*, 11. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

49 POLCZ, *Éjjeli lámpa*, 76.

50 GROSZ, *i.m.*, 184–215.

tődően a tulajdonukban van, másoknak meg nem. A hatalom minden emberi viszony strukturális sajátossága, és a hatalommal rendelkező és az alárendelt között funkcionális függőség alakul ki. Hatalmi pozícióban csak addig lehet maradni, amíg ezt az alárendelt helyzetben lévők elfogadják.⁵¹ Bourdieu fő tézise szerint a férfiuralom azért maradhatott fenn évezredekken keresztül, mert mélyen bevésozott az objektív társadalmi és szubjektív gondolkodási struktúrákba.⁵² A természetesség látszata miatt nem kérdőjelezték meg a fennálló társadalmi rendet és az előírt nemi szerepeket. Goudsbloom a szociális egyenlőtlenségeket vizsgálva felteszi a kérdést, hogy a nők miért nem tudták használni azt a potenciális hatalmat, ami a gyerekeknél a kezükbe került. Három tényezőt emel ki, amire a férfiak hatalmi státuszukat építették: a testi erő, a tudás és a szervezettség. A modern ipari társadalmakban azonban már egyik tényező sem a férfiak kizárólagos privilégiuma, csökkent a férfifőlény bázisa. A fegyveres erőszak függetlenül a testi erőttől, az emancipáció hatására a nőknek is joga van a tanuláshoz, megszerzett tudásukat használhatják különböző szervezetek felépítésében. Mind a családon, mind a társadalmon belül szervezési feladatokat láthatnak el. Ennek hatására csökkent a hatalmi egyenlőtlenség.⁵³ A nők társadalmi szerepének megváltozása, az anyagilag, jogilag, szexuálisan függetlenné váló nő szükségszerűen kibillentette a hagyományos nemkonstrukciókat. A férfiuralom már nem magától értetődő evidencia. Hozzá kell azonban tenni, hogy a hatalmi egyenlőtlenség csak csökkent, teljesen nem tűnt el. Az egyház, a család és az oktatás a mai napig a már meglévő társadalmi struktúrákat közvetíti az egyének felé, akik szocializációjuk során öntudatlanul elsajátítják az uralkodó szemlélet elveit követő észlelési és értékelési sémákat.⁵⁴ A társadalmi változás azonban tagadhatatlan, ami maga után vonja a női és férfi szerepek, és ezzel együtt a szerelemfelfogás változását is.

Polcz a fiatalokkal beszélgetve tapasztalja a generációk közötti szemléletbeli különbséget. Hiányolja a férfiak lovagiasságát, a nők öltözködésben és viselkedésben megnyilvánuló finomságát, nosztalgiával telve idézi fel fiatal kori emlékeit. A nők irányába megnyilvánuló udvarlás és tiszteletadás hiányát a megváltozott nemkonstrukciók hatásának tulajdonítja. Fiatal férfiak véleményét idézi, mely szerint olyan nőnek nem tudnak udvarolni, aki káromkodik, cigarettázik, farmerban és edzőcipőben jár.⁵⁵ Mivel a nőt nem tudják piedesztálra emelni, idealizálni, ezért nem a hagyományos módon viszonyulnak hozzá. Polcz Alaine kiemeli, hogy „A szerepváltás, ami előttünk történik, velünk történik, döntő: a nő kezdeményező lett a szerelemben. [...] A tévében pedig gyakran élvezhetjük a majdnem bugyi nélküli, vámpírszerű nők táncát, vad mozgását; csupa kihívás, meghökkenés, erőszakosság, vadság.”⁵⁶ Eddig a hódítás, a kezdeményezés a férfiak szerepkörébe tartozott. A nő ebbe az

51 HADAS, *i.m.*, 28.

52 BOURDIEU, *i.m.*, 18.

53 JOHAN GOUDSBLOM, *A férfihatalom rejtélye*, ford. FENYVES Miklós = uő, *Időrezsimek*, Budapest: Typotex, 2005, 97-108.

54 BOURDIEU, *i.m.*, 96-103.

55 POLCZ, *Éjjeli lámpa*, 77.

56 Uo., 78.

aktív, kezdeményező, hódító szerepkörbe helyezkedett bele, így a férfi a nő szerepváltásának következtében nem tudja eljátszani saját szerepét. Már nemcsak Kráncz keresi a megfelelő virágot, hanem a virág is keresi Kránczot, és mindketten vágnak a szerelem teljességének megtapasztalására. A nők kezdeményező szerepének hatására más megítélés alá esik a szexualitás is. A romantikus szerelemfelfogás még megkövetelte a beteljesülés halogatását, akkor még a szerelem teremtette meg az alapot a szexualitásnak. Luhmann megfogalmazásában „A tragédia már nem az, hogy a szerelmesek nem lehetnek egymáséi; hanem hogy a szexuális kapcsolatok teremtik meg a szerelmet, és ezután már se vele, se nélküle nem lehet élni.”⁵⁷ A szexuális kapcsolatok hatására olyan kötődések alakulnak ki, amelyek boldogtalansághoz vezető formációkban öltenek testet. Polcz írja le ezzel kapcsolatban, hogy nemzetközi statisztikák szerint három évig tart átlagosan egy szerelem, ha elmúlik, jön az újabb keresése, a válás, az átalakult családstruktúra. Amennyiben a párok anyagi okokból, megszokásból vagy a gyerekek miatt együtt maradnak, abban az esetben is más hároméves szerelmekben keresik a boldogságot.⁵⁸ Ebben a szüntelen keresésben tükröződik vissza korunk problémája: „partnert találni az intim kapcsolathoz és megtartani tudni.”⁵⁹ Polcz kiemeli, hogy a pszichológia a női szerep változásával magyarázza a válások számának növekedését, a szerelem devalválódását, a társadalomra jellemző szexuális szabadosságot, az agresszió felerősödését. A háborúról szóló elmékedésében megfogalmazottakra visszautalva hangsúlyozza a nemek közötti kapcsolatot. Mivel a férfiak önképének mindig részei a nők, a női szerepváltás maga után vonja a férfi szerepek megváltozását is. A férfi a maszkulin attribútumokkal rendelkező nővel szemben nem tudja ön magát az eddig érvényes férfisztereotípiá szerinti definiálni. Ha a nő nem tud anya, szerető és asszony lenni, akkor a férfi éppen férfiassága védelme érdekében egyre agresszívabbá válik. Felerősödnek eddigi férfias tulajdonságai és közben el is torzulnak. Polcz Alaine József Attilát idézi: „S aki él, mind-mind gyermek/és anyaölbe vágy./Ölnek, ha nem ölelnek—/a harctér nászi ág.”⁶⁰ Arra a következtetésre jut, hogy a nők „nem tudnak asszonyok, anyák lenni. Hiányzik az anyaöl.”⁶¹

A nők az elnyomó mechanizmusok lazulásának hatására egyre nagyobb teret kapnak a társadalmi szférában, az önmegvalósítás igényével lépnek fel, ami már nem feltétlenül jelenti a házasságot, a feleség és anya szerepét. Az intim kapcsolatoknak annak kell megfelelni, amit az egyes emberek elvárnak tőlük, amit az emberek ezekben a kapcsolatokban keresnek. A romantikus lelkesültség alábbhagyott, ami összefügghet a szexuális szabadossággal és a szerelem devalválódásával. Luhmann korunk szerelemfelfogásáról azt írja, hogy a fennkölt hangulattal szembeni szkepszis jellemzi a társadalmat. Ez a szkeptikus magatartás nagyon igényes és egyedi elvárásokkal kapcsolódott össze, melyek közül kiemelkedő jelentőségű az intim kapcsolat

57 LUHMANN, *i.m.*, 206.

58 POLCZ, *Éjjeli lámpa*, 78.

59 LUHMANN, *i.m.*, 199.

60 POLCZ, *Éjjeli lámpa*, 79.

61 *Uo.*

nagyobb fokú összeegyeztethetősége az önmegvalósítással. „Ekképp tehát amit a szerelemben és az intim kapcsolatokban elsősorban keresünk: az az *önábrázolás érvényesítése*.”⁶² Ez azt jelenti, hogy egy túlnyomórészt személytelen kapcsolatokkal leírható társadalomban az egyén az intim kapcsolatában egy olyan vonatkoztatási pontot keres, amelyből egységként tapasztalhatja meg önmagát, megalkothatja önszelektív folyamatok eredményeként önazonos identitását. Luhmann elképzelése Heller Ágnes az önmagához individuálisan viszonyuló személyiségről alkotott koncepciójával⁶³ rokonítható, aki azt írja, hogy az individuális személyiség önszeretetét distancia jellemzi. Egyénileg szelektál saját adottságai közül a maga által választott értékek alapján. Az önalkotás öröme elvezethet a személyiség önélvezetéhez. Természetesen az individuális személyiség is igényli, hogy odaadhassa önmagát a másinak egy intim kapcsolatban, odaadása azonban nem zárja ki a másikkal való distanciált viszonyt. Aki önmagához distanciával viszonyul, az képes egy szerelemben a másikkal is distanciával viszonyulni. Nem önmaga kiterjesztéseként kezeli a másikat, ezért nem akarja önmagához idomítani a másik személyiségét. Nem hagyja azt sem, hogy a másik mindent reflektálatlanul elfogadjon önmagában, teljes önidentifikáció jellemezze. Aki a saját érzései között képes jól szelektálni, az jól szelektál a másik érzéseiben is. Ugyanakkor csak akkor tud igazán jól szelektálni érzései között, ha ebben mások is segítik, akik ugyanúgy individuálisan viszonyulnak önmagukhoz és hozzá. Az individuális szerelem feltétele tehát az önismeret és a másik ismerete. Összecsendez ez Polcz megfogalmazásával, aki *Befejezhetetlen* című művében azt írja: „A teljes szerelem szerintem a magam, a másik és Isten megismerése [...]”⁶⁴ Önazonos személyiséggé akkor válhatok, ha ismerem és elfogadtam önmagam, képes vagyok distanciáltan viszonyulni saját érzelmeimhez és szelektálni közöttük. A másik felé fordulva nem a saját elképzeléseimet vetítem ki rá, ahogyan arról Mészöly meséiben már olvashattunk, hanem saját elképzeléseink börtönéből kilépve megpróbálom úgy szeretni, ahogyan ő akarja. Pontosan ezért nevezi Polcz a földi szerelmet az égi szerelem előképének, mert „a másik felé fordít, megnyit és önmagunkból kilépésre készít.”⁶⁵ Ennek a transzcendenciának, a teljes szerelemnek a megélésére azonban Polcz szerint képtelenné teszi az egyéneket, hogy „Eltűnt a lélek, az érzélem, az eros, a filia, az agape, a caritas – és maradt a szex.”⁶⁶ Véleménye szerint a csupán szexualitásra épülő kapcsolatok nem tudják betölteni a hozzájuk fűzött elvárásokat, ezért jön rövid időn belül újból a keresés. Az újabb kapcsolattól ismételt önazonosságunk megtalálását várjuk, ezt azonban csak önismeret és a másik megismerése által érhetjük el. „Az egyén belső rendjének megléte nélkül [...], kívülről érkezik csak a szerelmet formáló erő [...]”⁶⁷ Ilyen külső erőt

62 LUHMANN, *i.m.*, 213. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

63 HELLER Ágnes, *Az érzelmek elmélete*, Budapest: József Műhely Kiadó, 2009, 172–194.

64 POLCZ Alaine, *Befejezhetetlen. Könyv a szerelemről*, Pécs: Jelenkor Kiadó, 2009, 56.

65 POLCZ, *Éjjeli lámpa*, 81.

66 *Uo.*, 80.

67 TÓTH Csaba, *A szépség alakváltozatai*, Alföld, 1997/1., 69.

lát Polcz az AIDS-vírus terjedésében, ami alapvetően változtathatja meg szerelemhez való viszonyunkat.

A társadalmi nemkonstrukciók, a viselkedési normák, magatartásformák változása a társadalmi rend alakulását tükrözi. Az önazonosság keresésének igénye talán azért is fogalmazódik meg a kor szerelemfelfogásában ekkora erővel, mert elbizonytalanodtak azok a férfi és női sztereotípiák, amelyek eddig biztos támpontot nyújtottak az önmeghatározásban. Amíg újból felállítjuk a férfiasság és nőiség felé vezető jelzőtáblákat, hogy létre jöhessen egy újfajta egyensúly, addig Polcz szerint anarchia van vagy szabadosság. Polcz Alaine szerelemfelfogásában központi szerepet kap a megismerés folyamata, önmagam és a másik ismerete, önazonosságunk megalkotása.

4. Önéletrajz – önteremtés – önazonosság; megélt és megírt szerelem az *Egész lényeddel* lapjain

Az *Egész lényeddel* szövege – a már ismertetett válogatott írások után – a *Három anagramma* című szöveggel folytatódik, amelyben az elbeszélő Nemes Nagy Ágnes betegségét és halálát idézi fel, bevezetve ezzel a naplóbejegyzéseket, amelyekből Mészöly öregségének, betegségének, halálának története, a gyász különböző fázisai, a közös élet újraértelmezése bontakozik ki. Az ezt követő fejezetek címe – egy kivétellel – vagy egy Mészöly-műre utal, vagy egy tőle vett idézet. Az önéletrajz ezen részében az elbeszélő a címválasztás által még inkább jelzi, hogy naplóbejegyzéseinek középpontjában férje és a kettőjük kapcsolata áll. Olyan, mintha az elsődleges önéletrajz szétíródna, megkétszerezné önmagát. Ez Dobos István szerint azt jelzi, hogy „az önéletrajzi én a másik megalkotásának kerülőúttján [...] kísérel meg önmagához eljutni.”⁶⁸ Az elbeszélő a könyv elején álló írásai által kijelölt horizontból szemléli és rendezi újra a történeteket, a naplóbejegyzések által felidézett emlékeket. Továbbra is önértésének és önteremtésének fontos részét képezi a Mészöly-szövegek újraolvasása, a másik beemelése a saját élettörténetbe, férje alakjának és önmagának az újrateremtése az írás és olvasás aktusa által. Az elbeszélő nemcsak a másik, hanem saját idegenségével is szembesül az önismerteti aktus, az (újra)olvasás folyamatában. A naplóbejegyzésekben megjelenített és az azokat újraolvasó szubjektum – az önéletrajz szerzője és tárgya – fenomenológiai értelemben egy és ugyanaz, önazonosságának megteremtése azonban egy hosszú és bonyolult folyamat eredménye, amelyet végigkövethetünk a naplóbejegyzéseket olvasva. A bejegyzések mindegyike értelemszerűen magán viseli a naplóírás sajátosságait. Gyakoriak az ismétlések, a fragmentáció, az összefüggések hiánya, amelyet azonban a naplórészletek utólagos válogatása és rendezése ellensúlyoz. A naplóírás jellemzője a lezáratlanság is, hiszen saját haláláról nem tud írni az elbeszélő, bár jelen könyv végén az elbeszélő olyan bejegyzése áll, amely előrejelzi, hogy befejezni készül életét. A napló a jelenről szól, ebből következően ellenáll a fikciónak, az útkereső ember írása, aki nem ismeri a jövőt, nem tudja, milyen vég felé közelít. Ennek azonban ellentmond az a már korábban említett tény, hogy a könyv elején megadja azt a végpontot az elbeszélő, ahonnan olvasva a történeteket

egy egységes egészet kapunk. Azt tapasztaljuk, hogy a naplórészletek utólagos válogatása és rendezése ellensúlyozza a fentiekben felsorolt jellemzőket. Az elbeszélés epizódszerű szétszórtságából létrejön a konfiguráció aktusában egy egységes narratíva. Lejeune megfogalmazásában: „Amikor szerzője újraolvassa naplóját az azóta történt események fényében, azzal életét sorssá alakítja. Magunk mögött hagyott naplónk, [...], fokozatosan »előnéletrajzosodik« (viszont nem fikcionalizálódik, hiszen tilos a kiigazítás), az előttünk álló lapok viszont továbbra is üresek.”⁶⁹ Az életesemények az önleletrajz konstrukciójában koherens értelmet nyernek, és ennek hatására, ezzel együtt létrejött a szereplő dinamikus azonossága, amely ugyanúgy az elbeszélő megértésből származik, mint a cselekmény.

Esetünkben a narratív azonosság megteremthetőségének azért van különös súlya, mert a posztindusztriális társadalom elbizonytalanodó határai között nyújthat egy lehetséges támpontot önazonosságunk megalkotásához, egy reflektált nőképet, amely irányadóvá válhat korunk viszonyainak, szereplehetőségeinek, szerelemfelfogásának értelmezéséhez – női szemszögből.

Polcz írását végig a megérteni akarás vezérli, önmaga és a másik megismerésének vágya és lehetetlensége egyre nagyobb fokú önreflexióra ösztönzi. Mészöly szerelemről szóló meséit alapul véve férjéhez fűződő kapcsolatát – ahogyan arra már korábban utaltam – behelyezte egy tágabb kontextusba, de megadta a mesék életrajzi háttérét is. Innen kiindulva folytatja tovább házasságuk, kapcsolatuk elemzését a naplóbejegyzésekben, amelyek tulajdonképpen a mesék kapcsán megfogalmazott kérdésekre, problémákra keresik a választ, immár nem társadalmi szinten, sokkal inkább kettőjük kapcsolatára vonatkoztatva.

54

Az értelmezés kiindulópontjának tekinthetjük megismerkedésük történetét, amelyet a naplóró a könyv elején és végén is említ, valamint *Befejezetlen* című művében is megír. Mindkét műben magyarázatot ad arra, miért élt a társadalmi, politikai tilalom ellenére több mint egy évig élettársi viszonyban Mészölyvel, miért döntött a házasság ellen. *Egész lényeddel* című művében ezt a következőképpen magyarázza: „nem mertem házasságot kötni vele. Félttem a házasságtól. Aki egyszer majdnem belehal, az fél. [...] Meg túlságosan szép is volt Miklós. Hódító atléta.”⁷⁰ Házasságtól való félelmét jobban megérthetjük, ha Mészöly *Kökény kisasszony* című meséje alapján közelítünk a problémához. A mese kapcsán a naplót író elbeszélő arra hívta fel a figyelmünket, hogy a szerelemhez tapadó illúziók, a könyvekből megismert ideologikus szerelemfelfogás megtévesztheti a gyanútlan embert, aki csak később szembesül tévedése következményeivel. Az első házasságáról és a világháborúban történekről szóló *Asszony a fronton*⁷¹ című önleletrajzában arról vall Polcz, mivé vált a tündérmese, hogyan foszlott szét a romantikus szerelem illúziója a házasságában az elnyomó hatalmi mechanizmusok működése

69 Philippe LEJEUNE, „A napló mint antifikció”, ford. Z. VARGA Zoltán = *Írott és olvasott identitás. Az önleletrajzi műfajok kontextusai*, szerk. MEKIS D. János és Z. VARGA Zoltán, Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2008, 19–20.

70 POLCZ, *Egész lényeddel*, 12.

71 POLCZ Alaine, *Asszony a fronton – Egy fejezet életemből*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1991.

következtében. Amikor a szerelem fogalmát összeillesztjük saját érzelmeinkkel, akkor új értelemmel töltjük fel a már meglévő kategóriát. „Ha mégoly jól ismerjük is az emocionális fogalmakat az érzés *előtt*, az érzés mindig *módosítja* az emocionális fogalmak *tartalmát*.”⁷² A szerelem fogalmát a történetek alapján az önéletrajzi elbeszélő a nő teljes önfeladásával, kiszolgáltatottságával és megalázottságával azonosította. Így érthető, ha a romantikus lelkesültség helyét a kételkedés vette át, mely akadályozta, hogy a sajátos kód működésbe lépjen. Mivel a folyamat kezdetét és a végét még a szerelemre tipikusan nem jellemző kódokkal lehet leírni, ekkor még választhatunk ésszel, tudatosan. Döntésünket nagymértékben befolyásolja, milyen szerepmintákat kapunk neveltetésünk során, milyen gondolkodási struktúrák rögzültek és hatnak ránk szinte észrevétlenül, milyen társadalmi elvárások vesznek körül, és a természetesség látszatával felruházott társadalmi normákat mennyire fogadjuk el megfellebbezhetetlennek, mennyire akarunk ezeknek megfelelni. Az önéletrajzi elbeszélő édesapjától szabad gondolkodást örökölt, a patriarchális társadalmat képviselő apa már első házassága előtt is arra biztatta, hogy folytassa tanulmányait, ne menjen férjhez, anélkül is élheti életét. A felidézett énbem a háborúban és első házasságában szerzett tapasztalatai, a halálközeli élményei hatására a társadalmi elvárások háttérbe szorultak. Mindezekhez hozzájárult a sztereotípiák működése is. Tudjuk, hogy „a külső megjelenés és a lélek minősége közötti összhang biztosítja minden sztereotípiát esszenciáját.”⁷³ *Befejezhetetlen* című írásában éppen ennek a működési elvét mutatja be Polcz. Mészölyt a szép férfi sztereotípiájával azonosította, így azonnal besorolta az önző, csak magával törődő emberek kategóriájába, akik túl sok kísértésnek vannak kitéve ahhoz, hogy mélyebb értékeket keressenek a nőben, a másik emberben.⁷⁴ Olyan férfinak tartotta, aki maszkulinitása bizonyítása érdekében keresi a szerelmi kalandokat, a nőt csupán szimbolikus tőkének tekinti, meghódítandó, legyőzendő tárgynak. Bourdieu gondolatát követve az uralkodó hatalmi mechanizmus a kiváltságos helyzetben lévő férfiakat is kötelezi, hiszen a „férfiasság is a többi férfi általi hitelesítésre szorul.”⁷⁵ Az elnyomó perspektívák foglyaiként a szerelmi hódításokkal a férfiak tulajdonképpen saját kiváltságos pozíciójuk megerősítésére törekednek. A társadalom, a család, az iskola a férfiakat hódításra szocializálja, és az elsajátított társadalmi szerep „intézményesül, bevésődik a biológiai természetbe, és habitussá, testbe oltott társadalmi törvénnyé válik.”⁷⁶ Átlátszatlansága miatt nagyon nehéz rákérdezni, reflektálni az előírt nemi szerepekre, így nehéz változtatni is azokon. Egy „hódító atlétával” kötendő házasság pedig semmiképp nem kecsegtet boldog befejezéssel, így szintén a romantikus szerelem sajátos kódrendszerének működése ellen hat. Láthatjuk tehát, hogy etikai és esztétikai szempontok is közrejátszottak abban, hogy az *Egész lényeddel* elbeszélője először elutasította az új házasság lehetőségét.

72 HELLER, *i.m.*, 138. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

73 George L. MOSSE, *Férfiasságnak tükröje – A modern férfieszmény kialakulása*, ford. SZÉKELY András, Budapest: Balassi Kiadó, 2001, 209.

74 POLCZ, *Befejezhetetlen*, 186.

75 BOURDIEU, *i.m.*, 61.

76 *Uo.*, 59.

Később azonban mégis a házasság mellett döntött: „Egy év is kellett hozzá, míg sok külső nyomásra és belső felismerésre belementem.”⁷⁷ A külső nyomás egyértelmű, hiszen a korabeli társadalom elítélte az élettársi kapcsolatot. Ez azonban már a Mészölyvel folytatott kapcsolat kezdetétől így volt. A belső változások vizsgálata sokkal érdekesebb eredményre vezet. Az önéletrajzi elbeszélő a gondolkodási struktúrájában végbement átalakulás magyarázataként beemeli írásába Mészöly *Teréz krónikája* című művét, amelyet megismerkedésük és betegsége történeteként interpretál. Ezt a Mészöly-művet is a referencialitás felől közelíti meg, és saját magatartására ismer rá Teréz bizalmatlanságában, amit az őt gondozó ápolónővel szemben érez, valamint Berta nővér zárkózottságában is. Ugyanakkor a nővér áldozatkészségében és Péter alakjában Mészöly új arcát látja megmutatkozni, a gondoskodó, szolgálatkész emberét. Értelmezését megerősíti a történet életrajzi háttérének megadásával: „Miklós hozott ki a halálból, a betegségből. [...] ő hozott vissza az életbe, az biztos. A szerelmével, az odafigyelésével. Ezek után mentem bele, hogy házasságot kössünk.”⁷⁸ *Befejezhetetlen* című művében még egyértelműbben fogalmazza meg azt a fordulatot, amikor már a sztereotípiá mögé néz, nem fogadja el a készen kapott képet, hanem elkezd felfedezni, megismerni a másik személyiségét: „Tehát a hódító férfiból lett egy áldozatot hozó, a másikért küzdő, gondoskodó férfi, egészen más ember lett. [...] fölfedeztem a hódító, szép férfi mögött az embert.”⁷⁹

56 A felidézett én házasságtól való félelme és betegsége akadálya volt a szerelem beteljesülésének, az akadály Luhmann szerint a szenvedély tudatosulását és fokozódását eredményezi.⁸⁰ Mészöly Miklós a *Párbeszédkísérlet*-ben azt írja, hogy minden nehézség Polcz Alaine ellen szólt, súlyos betegsége, a halál közelsége az eddigiektől különböző, másfajta színezetet adott kapcsolatuknak. „Kezdetől fogva másképp tartoztunk egymáshoz, s ezáltal kezdetől fogva másképp is néztük és láttuk szerelmünk tárgyát s magát a szerelmet is, mint ahogy ezt a klasszikus szerelem megfogalmazásai igényelték volna. [...] Ezt a szerelmet én nem élhettem meg úgy, hogy hasonlítani akarjak a kedvesre, hogy azonosulni akarjak vele.”⁸¹ Az önéletrajzi elbeszélő olyan nő volt, aki nem felelt meg a társadalmi normáknak, gyógyíthatatlan betegséggel küzdött, emiatt nem volt képes gyermeket világra hozni, elvált asszony volt, ami akkoriban szegénynek számított, ráadásul akkor még a kommunizmus elkötelezett híve volt. Csodálkozva tapasztalta, hogy Mészöly „mindezek mögött megérezte, hogy ki vagyok.”⁸² Nemcsak néhány szerepet ismert fel benne, hanem az egész személyiségét látta. Polcz pedig – Mészöly vallomása szerint – a női megértés azon formájával viszonyult hozzá, ami lehetővé tette férje számára annak megélését, hogy „elfogadnak engemet az összes énemmel.”⁸³ A romantikus lelkesültség, az illúziók, sztereotípiák helyén kezdetektől a megismerés, az áldozatvállalás, a nehézségek állnak.

77 POLCZ, *Befejezhetetlen*, 187.

78 POLCZ, *Egész lényeddel*, 167.

79 POLCZ, *Befejezhetetlen*, 187.

80 LUHMANN, *i.m.*, 72.

81 MÉSZÖLY, *Párbeszédkísérlet*, 136.

82 POLCZ, *Befejezhetetlen*, 187.

83 MÉSZÖLY, *Párbeszédkísérlet*, 138.

Itt kapcsolódik össze Polcz korábban felvázolt szerelemfelfogása a személyes történettel. Ahogyan azt a korábbiakban láthattuk, a nők szerepváltása megkérdőjelezte a fennálló archaikus patriarchális társadalmi rendet és az irányadó férfiasságot. Egymáshoz hasonultak a partnerrel szembeni elvárások. A második világháború után már nem az előírások, hagyományok voltak irányadók, hanem a személyiség önazonosságának keresése vált fontossá, a cél a saját szelfkonstrukció megerősítése lett, ahogyan azt Mosse⁸⁴ meggyőzően bizonyítja a férfiasság sztereotípiájának változását kutatva. A szerelem lett a partnerválasztás alapja, az egyre bonyolultabbá váló társadalomban az intim kapcsolatnak egy olyan pontnak kellene lennie, amely alkalmas az individuum egységének megtapasztalására. Ennek következtében egyre nagyobb igény van az intimitásra, a személyes kapcsolatokra, ahogyan arra Luhmann rámutatott írásában. A problémát az jelenti, hogyan találjon partnert az egyén az intim kapcsolathoz, és hogyan tartsa meg. Polcz *Éjjeli lámpa* című művében kifejtette véleményét a csupán szexualitáson alapuló kapcsolatokról, a szerelem fogalmának devalválódásáról. Az *Egész lényeddel* és a *Befejezhetetlen* című műveiben kitért a lányregényekből ismert ideologizált szerelemfelfogás veszélyeire is. Mind Mészöly, mind Polcz éppen arról vallott, hogy a romantikus szerelem viselkedésmódeljének felfüggesztése és a szerelem szexualitáson túlmutató értelmezése tette lehetővé számukra a másik megismerését, elfogadását és ezzel együtt megteremtette az önazonosság megtalálásának lehetőségét a partnerkapcsolatban. A házasság alapja a megértés és a közös cselekvés lett, nem az eszmény vagy a tartós szenvedély. Polcz több önéletrajzi írásában is megfogalmazza véleményét, miszerint a szerelem illúzió, ami elmúlik idővel. A házasság azonban más megítélés alá esik, annak csak indítója a szerelem, ami később átalakul. *Befejezhetetlen* című művében azt írja házasságukról, hogy az „két ember olyan szétszakíthatatlan összetartozása, amit a sors, a munka és az alkotás együtt jelent. A lényeg, hogy mit hoztunk ki egymásból, egymás életén ki mit épített, mélyített vagy rombolt (ez is fontos!) a másikban.”⁸⁵

Ezt bogozva az elbeszélő folyamatosan visszatér Mészöly hűtlenségére. A *Virágok beszélgetése* című mese alapján Mészölyt a szüntelenül kereső Kránczhoz hasonlította, aki a szerelmi kalandokban az egység, az önteljeség mítoszát keresi. Naplóbejegyzéseiben ezt a problémát összekapcsolja az önmegvalósítás, a függetlenség és a megbocsátás kérdésével. A válaszokat ismét Mészöly szövegeiben keresi. Mosse szerint a férfiak (a modern férfiképet értve ezalatt) a nemek közötti különbség viszonyában határozzák meg magukat,⁸⁶ önmeghatározásukhoz mindig szükség van egy ellenkező nemű másik személyre. Kiegészíthetjük ezt a megállapítást Bourdieu gondolatmenetével, miszerint „a női létbe szervesen beépül a függő viszony másokhoz. [...] Rászorulnak mások tekintetére, hogy önmagukat megalkossák [...]”⁸⁷ Szerelmük idején Mészöly Polcz Alaine-hez képest definiálta önmagát, férje halála után a naplót író elbeszélő Mészöly szövegei alapján próbálja újraértel-

84 MOSSE, *i.m.*, 201–202.

85 POLCZ, *Befejezhetetlen*, 131.

86 MOSSE, *i.m.*, 14.

87 BOURDIEU, *i.m.*, 74., 75.

mezni kapcsolatukat és önmagát. A naplóbejegyzésekben az önéletrajzi elbeszélő a *Hét torony kedvence* mese kapcsán azt írta, hogy férje kikérte véleményét az írásairól, egyes történeteken változtatott is ennek hatására, illetve felhasználta az általa mesélteket az alkotásaiban (például a *Pontos történetek útközben* anyaga Polcztól származik, ahogyan azt már korábban említettem). Ezek szerint Polcz történeteivel részt vett az alkotás folyamatában, nem tárgyként jelent meg a férfi alany mellett. Nem maradt a feminitásra jellemző „néma és pusztán visszatükröző felület”,⁸⁸ amely felnagyítja a férfit és megerősíti alanyi pozíciójában. Ebben az értelmezésben Mészöly Miklós a szerelmi kalandokkal függetlenedni akart, ami szükséges volt művészete megújulásához. Az önéletírás elbeszélője szerint ezt ismerte fel Mészöly, ezért jelenthette ki, hogy „*Elég volt! Többet nem írlak meg! Elég volt mindenből!*”⁸⁹

Ezt az olvasatot erősíti meg Varga Ferenc kijelentése, aki azt mondta Polcz Alaine-nek, hogy „*Miklós igazán nagy író nem lehet addig, míg nem lép túl magán.*”⁹⁰ Az elbeszélő lehetséges magyarázatnak fogadja el ezt a kijelentést, mely szerint férje szerelmi kapcsolataira művészete megújulása miatt volt szükség. Ezután az emlékeket felidéző és válogató tudat átminősíti az eseményeket a jelen távlatából, és felállít közöttük egy lehetséges kauzális viszonyt jelenbeli céljának megfelelően, amelyet jól láthatunk a következő idézetben. „Kiesett belőlem, hogy hajdan Miklós így látott, így érzett, így szeretett. [...] Elfedtem, ráhalmozódtak a már egészében más, nehéz évek. Amelyeknek jönniük kellett, hogy ő szabadabb legyen, gazdagodjon. Vagy csak jöttek, mert egyszerűen már kiírt?”⁹¹ A kérdőjeles megfogalmazás nyilvánvalóvá teszi, hogy nem egy megváltoztathatatlan igazság kimondásáról van itt szó, hanem lehetséges magyarázatokról, amelyek a jelenből szemlélve értelmet adhatnak a történeteknek.

Mészöly a *Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról* című írásához az önéletrajzi elbeszélő már a függetlenség kérdése felől közelít. A műben a férj megöli feleségét, a naplóbejegyzés írásakor a felidéző én az elkövetett gyilkosságot szimbolikus aktusként értelmezi, amellyel Mészöly kiírja őt történetéből. Ugyanakkor a gyilkosság érvényét megkérdőjelezi, hogy a műben nemcsak Baracs meggyilkolt feleségében ismer magára, hanem a mosónő lányában is, akivel a pár órás szerelem kialakul az utazás alatt. Akit, amit megölt a férfi, utána ugyanazt keresi a másik nőben. Egyszerre van jelen ebben a gesztusban az érzelmi kötöttség és a szabadságvágy. Az önéletrajzi elbeszélő tehát úgy látja, hogy Mészöly függetlenedése nem teljes, a látszat ellenére képtelen egészen elszakadni tőle.

Az *Egész lényeddel* elbeszélője saját szerepére is rákérdez: „És én? Sohasem kívántam függetlenedni, eltávolodni tőle. Egész életemben, az életemmel akartam szolgálni. Szolgáltam is. De teljesen föladni, átadni magamat nem tudtam. Valamiféle szellemi függetlenséget megtartottam.”⁹² Mészöly mellett éppen azt kapta meg, amiről első házasságában le kellett mondania,

88 SÉLLEI Nóra, *Miért félünk a farkastól? Feminista irodalomszemlélet itt és most*, Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007, 41.

89 POLCZ, *Egész lényeddel*, 35. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

90 Uo., 36. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

91 Uo., 37.

92 Uo., 39.

az intim kapcsolat önmegvalósítással való összeegyeztethetőségét. Visszatekintve más perspektívából látja háborús tapasztalatait, első házasságát, betegségét. Emlékeit átértékeli és pozitívan értelmezi a történet fényében, mindezzel láthatóvá teszi a múlt újraalkotásának folyamatát, amelyben a váratlan fordulatok szükségszerűséggé válnak, és megteremtődik a cselekményszövés folyamán a történet-összefüggés: „Amikor azt hittem, hogy számomra vége az életnek, mert még az a kis falusi tanítónői út is lezáródik – akkor nyíltak meg a *nagy utak*. Egyetem, Miklós, a szellemi élet, alkotás és hivatás.”⁹³ Megvalósíthatta a modern nő szerepét, elismert pszichológus, tanatólógus és író vált belőle. A naplóbejegyzésekben nyomon követhetjük szakmai útjának alakulását is. Egyértelműen kiderül, hogy hivatásában úttörő szerepet játszott, bevezette Magyarországon a játékdiagnosztikát és a játékterápiát, haldokló gyermekekkel foglalkozva harcolt azért, hogy a gyerekeket hazaengedjék meghalni. Ugyanakkor fontosnak tartotta a feleségszerepet is, főzött, vezette a háztartást, végig kitartott férje mellett, és öregségében, betegségében is ápolta őt. Munkáját is abbahagyta férje kérésére, aki betegsége miatt ápolásra szorult. Miután Mészöly felépült, újabb célokat tűzött ki maga elé. „Úgy éreztem, hogy hiába a kert, a háztartás, amit annyira szerettem, hiába a szakácskönyv, amit írtam. Hogy tudok betegek nélkül élni?”⁹⁴ *Befejezhetetlen* című művében még élesebben fogalmazza meg a problémát, ott a felsorolásba Mészölyt is bele veszi, és azt írja, hogy mindezen feladatok ellenére úgy érzi, hogy fulladozik a hagyományos nőszerepben. Önmegvalósításának új utat talált az írásban.⁹⁵ Ekkor született *Macskaregény* című műve és az *Asszony a fronton*. Emellett természetesen több szakmai és népszerűsítő könyvet írt már a játékterápiáról és a halálról. Íróként olyan témákról beszélt, amelyekről eddig hallgatott a történelem, a társadalom. Hetvenévesen pedig elkezdte szervezni a hospice mozgalmat, amely olyan élet- és halálfelfogást hirdet, ami távol áll korunk társadalmától. A halál medikalizációjának idején az emberhez méltó élet mellett, és a szenvedések, a halál idejének elnyújtása ellen érvel. Hivatásában olyan radikális újításokat vitt véghez, amelyek szükségességét mutatja, hogy beépültek a mindennapi gyakorlatba. Bourdieu szerint azok a nők, akik szellemi függetlenségüket gesztusokban is nyilvánvalóvá teszik, megbontják a hallgatóságos hatalmi viszonyt, megkérdőjelezik a férfiak természetes jogát a hatalmi pozícióra.⁹⁶ Polcz céljai megvalósításával kilépett a *Másik* pozíciójából, identitása nem a férfiban gyökerezik. Nem alárendelt pozícióból beszél, a szolgálat itt nem egyenlő a saját vágyairól való lemondással, az önmegtagadással. Így második házassága már nem az elnémulásba vezet, „nem tárgyként jelenik meg a férfi alany mellett, hanem egy másik alanyként, megkétszerezve az alanyiség lehetőségét.”⁹⁷ Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy nem legyőzni akarja a férfit, nem harcol vele, nem akarja átvenni a helyét, hanem nőként akar mellette állni – önmagát

93 Uo., 25. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

94 Uo., 28.

95 POLCZ, *Befejezhetetlen*, 63.

96 BOURDIEU, *i.m.*, 76.

97 SÉLLEI Nóra, *A nő mint szubjektum, a női szubjektum*, Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007, 42.

azonban nem feladva. Véleményemet alátámasztja Nádas Péter, *Bármi jó* című esszéje is, amely a Polcz Alaine és Mészöly Miklós levelezését tartalmazó *A bilincs a szabadság legyen* című kötetben jelent meg. Nádas a következő véleményt fogalmazza meg a házaspárról: „Alaine nagyon erős és nagyon önálló lény volt. Egy szabad ember. Egyedül is teljes. Aki a szabadságát legfeljebb a másik szabad emberért adja fel. Hiszen Miklós is feladta érte. Kölcsönösen feladták egymásért. S így aztán Miklós egyetlen méltó párja Alaine lett és maradt a világegyetemben.”⁹⁸

A függetlenség kérdése összekapcsolódik házasságukban a megbocsátás gesztusával. Habár Mészöly többször megcsalta feleségét, az önéletrajzi elbeszélő azt írja, hogy „soha nem adtam vissza a bántást, nem tettem szemrehányást a hűtlenségeiért.”⁹⁹ A történetekhez azzal a fajta női megértéssel viszonyult, amiről Mészöly beszélt a *Párbeszédkísérlés*-ben: „[...] valami nyugalmat is adhatott nekem, rejtett hátsó ajtót, miszerint itt, e kapcsolatban – az esetleg bekövetkező elgyengülésem okán – sosem lehetek én a letepert.”¹⁰⁰ Ezek szerint a nő lenne az, aki ebben a kapcsolatban teljesen kiszolgáltatót a másíknak, elfogadó és megbocsátó magatartásával biztosítja a férfi hatalmi pozícióját. A megcsalt fél szerepébe kényszerülve nincs konkrét előíró erejű szabály, társadalmi elvárás a megbocsátásra vagy az elválásra. A korábbi évszázadokban a megbocsátás és alkalmazkodás volt a jellemző, amelyet Buda Béla a következőkkel indokol: „A női szerepbe beépült a nemek egyenlőtlenségének elfogadása és a nagyobb fokú alkalmazkodás parancsa. A szexuális élet viszonylagos korlátozása a házasságon belül erősítette a szexuális kötés, a »megegyezés« meta-szabályainak érvényét. Nagyobb erővel jelentkeztek a külső összetartó tényezők is (család, közösség stb.).”¹⁰¹ A nők szerepváltása és a korunkra jellemző szexuális szabadság azonban magával hozta a válások számának növekedését. Sok esetben azonban ezek a változások leplezik a láthatatlan struktúrák működését, amelyek észrevétlenül meghatározzák viselkedésünket. Az önéletrajzi elbeszélő a hivatásában kiteljesedő modern nő szerepe mellett, mint láttuk, fontosnak tartotta a feleségszerepet, férje szolgálatát. Megbocsátó magatartását ezzel magyarázza: „Nem csaltam meg, nem árultam el, félttem, hogy nem tudja elviselni. [...] Aztán meg azért, mert tudtam, hogy szerelem nélkül lefeküdni nem érdemes.”¹⁰² Szerelemfelfogásához, ahogyan azt az *Éjjeli lámpában* kifejtette, hozzátartozik a caritas, vagyis az irgalom. Bourdieu szerint a nőket önfeláldozásra, lemondásra, hallgatásra szocializálja a társadalom, majd ezeket a stratégiákat vetik be a férfikkal szemben, s mindezzel megerősítik az uralkodó felfogás nőképét. „Gyötörnek és bűntudatot keltenek önfeláldozásukkal, végtelen odaadásukat és néma szenvedésüket nyújtják viszonzhatatlan ajándék vagy törleszthetetlen adósság képé-

98 NÁDAS Péter, *Bármi jó = A bilincs a szabadság legyen – Mészöly Miklós Polcz Alaine levelezése 1948–1997*, szerk. NAGY Boglárka, Budapest: Jelenkor Kiadó, 2017, 848.

99 POLCZ, *Befejezhetetlen*, 150.

100 MÉSZÖLY, *Párbeszédkísérlések*, 138.

101 BUDA Béla, *A szerelem lélektana = A szerelemről – komolyan*, szerk. KAMARÁS István és VARGA Csaba, Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1985, 59.

102 POLCZ, *Befejezhetetlen*, 150–151.

ben.”¹⁰³ Érdemes a naplót író elbeszélő elemzését kiegészítenünk a már idézett *Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról* című írás távlatával, és a megbocsátás szempontjából közelíteni ahhoz a műhöz. A férj a gyilkosság elkövetése után Sárának, új szerelmének magyarázza a trófea jelentését. Véleménye szerint a lényeg a bocsánatkérés az áldozattól, annak tisztázása, hogy a halála szükséges volt. Az indiánok „[...] letérdelnek a bika elé és bocsánatot kérnek tőle, hogy szükségük volt rá. És még áldozati fűvel is megkínálják. Trófea! Istenem... Ha tudnám, hogy mi az, én is másképp tudnék letérdelni, mert azt muszáj, az kiderül a végén.”¹⁰⁴ Szeretné tudni, hogyan kell letérdelni az áldozat mellé, hogyan kell bocsánatot kérni. Baracs az ítélethirdetés után az utolsó szó jogán súlyosabb büntetés kiszabását kérte magára. Olvasatomban a férfi nemcsak azt nem tudta, hogyan kell bocsánatot kérni, a megbocsátást sem tudta elfogadni. A történetben megfogalmazott gondolat és Bourdieu állítása összeecseng a visszaemlékező elbeszélő által idézett beszélgetésben elhangzott megállapításokkal: „Néha mondta is [Mészöly]: »Tönkreteszem az életedet.« Azt válaszoltam, és hittem: »Ellenkezőleg, amit teszel, azzal leszek erősebbé.«”¹⁰⁵ Férfiként és nőként mást értenek a függetlenség fogalma alatt és másként értékelik a megbocsátást is.

A másik megismerhetetlensége mindkét fél részéről problémaként definiálódik házasságukban. Az önéletrajzi elbeszélő arról számol be, hogy megdöbbenéssel olvasta Mészöly egyik naplóbejegyzésében a következőket önmagáról: „[...] olyan vagyok, mint a tükör, amely kristálytisztán tükrözi vissza azt, aki belenéz, de ha rálehelsz, nem hagy nyomot rajta.”¹⁰⁶ Értetlenkedéssel fogadja az olvasott sorokat, nem tudja beleilleszteni az önmagáról alkotott képbe ezt a nagyfokú zártságot, megismerhetetlenséget. Visszaköszön itt a *Hét torony kedvencéből* már ismert helyzet, amikor önmagunktól nem látjuk a másikat.

Fordítottan tér vissza az előbb említett meséből ismert helyzet, amikor férje betegségéről és ápolásáról vall az elbeszélő. Nagyfokú önreflexió jellemzi a szöveget, az elbeszélő minduntalan megkérdőjelezi saját cselekedeteinek okát és helyességét. Folyamatosan kétségek gyötrik: „Kicsit megkönnyebbedek ilyenkor. Mert azt hiszem, hogy teszünk valamit. De kell ez neki? Szükséges? Segítem vagy kínozom? Nincs értelme tenni. És nem lehet nem megtenni.”¹⁰⁷ Tisztában van azzal, hogy erre a gondoskodásra tulajdonképpen neki van szüksége, hogy Mészöly halála után ne vádolja önmagát azzal, hogy valamit nem tett meg férje érdekében. Megpróbál azonosulni férjével, kitalálni a gondolatait, eltalálni az ízlését, kényelmesebbé tenni az életét, lelassítani a saját életritmusát. Valójában azonban saját elképzeléseit vetíti ki férjére, utólag döbben rá, hogy „Küzdöttem. Értelmetlenül. [...] Hát soha nem tanul az

103 BOURDIEU, *i.m.*, 41.

104 MÉSZÖLY Miklós, *Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról* = uő, *Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról (Végleges változatok a hagyatékból)*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1991, 82.

105 POLCZ, *Egész lényeddel*, 163. [közbevetés tőlem, kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

106 *Uo.*, 149.

107 *Uo.*, 104.

ember? Még, még egy kicsit életben tartani. Miért? Ha ő nem kívánja. Nem kívánta.”¹⁰⁸ Az elbeszélő erre az időszakra emlékezve azt írja, hogy Mészöly nem veszi be gyógyszereit, nem tartja be az orvosi utasításokat, botot csak addig használ, amíg nincs rá szüksége, nem használja a járókeretet, nem hagyja, hogy segítsenek neki felállni, kikíséri a vendégeket és nem szól, ha nincs több ereje, inkább összeesik. Mészöly az autonómiáját a végsőkéig próbálja őrizni, nem akar kiszolgáltatott helyzetbe kerülni, mástól függeni, emberhez méltó életet akar élni.

Férje öregségét, betegségét látva, majd arra emlékezve az önéletrajzi elbeszélő mindig utal saját öregségére is. A másik által szembesül azzal, hol tart az elmúlás felé vezető úton. Mészöly írására utolsó két évében jellemző volt a mikrográfia, ami a betegség jele. Az elbeszélő most fedezi fel, hogy nála is fellépett a mikrográfia. Amikor arról ír, hogy férje többször leesett az ágyról, akkor tudatosul benne, hogy már ő maga is járt hasonlóképpen. Megtapasztalja, hogy a másik ember jó szándékú cselekedete is lehet teher, hiszen az apró gesztusok visszadegradálhatnak gyermeki szintre. Saját tapasztalatai utólag segítik férje viselkedésének megértésében.

A naplóbejegyzésekből láthattuk, hogy a Mészöly halála és temetése óta eltelt három évben az önéletrajzi elbeszélő újrastrukturálta élete eseményeit. Végigkövethettük, az elbeszélő megértés folyamán hogyan nyertek a felidézett emlékek új értelmet, hogyan jött létre egy újfajta valóság, és ezzel együtt egy új személyiségkonstrukció. A megértés aktusa az élettények és az írás dialogikus viszonyában, a történeteket újraolvasva, utólagosan jött létre az elbeszélőben. A gyászmunka hatására „a rálátás változik, a megértés lesz megértőbb,”¹⁰⁹ egy utólagos nézőpontból szemlélve az eseményeket, az elbeszélő felismerte, hogy „Így lettem az, aki vagyok.”¹¹⁰

Ez az *aki vagyok* egy nagyon összetett személyiség, hiszen a nő Polcz *Egész lényeddel* című önéletírásában sokféle szerepben, pozícióban és több nézőpontból jött létre. Egyszerre töltötte be a feleség, szerető, múzsa, szolgáló szerepeket. Volt megcsalt nő, megkívánt nő, hivatását teljesítő nő, férjét ápoló nő, gondoskodó háziasszony. Mészöly szövegei által látta magát férje nézőpontjából, felidézte egykori önmagát és utólagos nézőpontból is értékelte cselekedeteit. Teljes odaadással szolgálta férjét, miközben szellemileg mégis független maradt. Nőisége heterogén szerepeket, pozíciókat, nézőpontokat, paradoxonokat foglal magában, ezekből áll össze utólagosan az írás aktusa által a megértés alakzata mentén az új szubjektumkonstrukciója. Az általa konstruált női szubjektum a fennálló társadalmi rendben belül maradván teljesíti ki önmagát. Mészöly szerelmi kalandjai, a női megbocsátás, a beteg férj ápolása és ezzel együtt a hivatás időszakos háttérbeszorítása mind olyan attribútumok, amelyek arra engednek következtetni, hogy „A férfieszmény a ma létező, nő és férfi közötti egyenlőség ellenére, különösen a családban, még mindig tartja magát. Ez az eszmény sosem függött csupán az erőviszonyoktól, s a közkerölcsök és szokások, a sokszor emlegetett társadalmi eszmények

108 Uo., 124., 126.

109 Uo., 37.

110 Uo., 39.

egész hálózata tartotta fenn.”¹¹¹ A férfiasság sztereotípiája mélyen rögzült a gondolkodási struktúrákban. Mosse a férfiasság eszményének alakulását nyomon követve arra a megállapításra jutott, hogy a férfiképzetet érő kihívások érezhetően nagyobb rugalmasságot kölcsönöznek a sztereotípiának, amely azonban még mindig nagyban meghatározza világvégünket és önértésünket. A naplót író elbeszélő, a bejegyzések tanúsága szerint, hivatásában sikeres modern nőként sem kérdőjelezte meg a család, az anyaság, a házasság értékét, de egy új női szerepmintát adott a nők önmegvalósításához. A másik nem legyőzése és a teljes alárendelődés helyett egy harmadik utat kínál.

A nőiség Polcz Alaine által megvalósított modelljét Ablonczy Anna *Befejezhetetlen* című műben közölt egyik levelében részletesen ismerteti. Szerinte a nőiség több önmagunknál, a másikat és a másik iránti érzéseinket is magába foglalja. A nőiség a nő felismert és vállalt önazonosságát jelenti. Különbséget tesz öntudatos és önazonos nő között. Az öntudatos nő Ablonczy szerint jól tudja hasznosítani értékeit és tudását, magabiztos, céltudatos, bátor, akár a férfiak. Lehet vonzó, de véleménye szerint a férfiak az ilyen nőket nem tartják nőiesnek. Az önazonos nő meghatározásához olyan ismertetőjegyeket, kategóriákat használ, amelyekben Heller Ágnes individuális személyiségképre ismerhetünk. Az önazonos nő Ablonczy megközelítésében jól ismeri és elfogadja magát. Cselekedeteit nem mások elvárásaihoz igazítja, hanem saját belátásai alapján dönt, ez alapján változtat életén vagy önmagán. Önazonossága és vonzereje testi-lelki-szellemi autonómiájából fakad, ezért egyformán képes alkotó egyedüllétre és másokkal való együttműködésre. Ilyen önazonos nőnek látja Polcz Alaine-t.¹¹² Megállapításai, gondolatai, észrevételei megegyeznek azzal a képpel, ami Polcz *Egész lényeddel* című önéletrajzából rajzolódik ki. A nőiség, a nőies nő meghatározó jellemzője ebben az olvasatban nem az önfeladás és nem is az öntudatosság, hanem az önazonosság, az egyéni szelfkonstrukció megerősítése, amely korunk társadalmának kiemelt céljaként tételeződik mind a szerelemfelfogás változását kutató Luhmann, mind a férfiasság sztereotípiáját vizsgáló Mosse írásaiban. Az elbizonytalanodó nemi szerepek, változó társadalmi elvárások közepette egy lehetséges modellt nyújt az önazonos női szubjektum megvalósítására.

Némiképp bonyolítja a helyzetet, ha figyelembe vesszük a könyv elején található köszönetnyilvánítást, mely szerint „A naplórészeket, írásokat válogatta, összeállította és mindenben segített Ablonczy Anna, Annácska.”¹¹³ De Man az önéletrajz irányító mechanizmusát a *protopopeia* alakzatában ragadja meg. „A *protopopeia* az önéletrajz trópusa, melynek révén az illető neve [...] olyan érthetővé és emlékezetessé válik, akár egy arc.”¹¹⁴ Olvasatában az író mindent azért tesz, hogy megrajzolja saját önarcképét. A szerzőség megkérdőjelezésével együtt az is kérdésessé válik, hogy mennyiben Polcz rajzolata az írásban kibontakozó arc, és mennyiben tükrözi Ablonczy elképzelését Polcz arcáról. Mivel a végpont az élettörténet elején áll, tulajdonképpen a vég-

111 MOSSE, *i.m.*, 211.

112 POLCZ, *Befejezhetetlen*, 174–176.

113 POLCZ, *Egész lényeddel*, 7.

114 Paul DE MAN, *Az önéletrajz mint arcrongálás*, ford. FOGARASI György, Pompeji, 1997/2-3., 101.

pontból indul a történet, ezért úgy is tűnhet, hogy az olvasó, vagyis Ablonczy, metaforaként értelmezi a Polcz írásaiban megjelenített személyt, egy kohe-rens szelfet lát az írás folyamatában kibontakozó arc mögött. A könyv szer-kesztése során olyan írásokat válogat, amelyek az általa kialakított archoz ille-nek. A szubjektum metaforikus leképezése azonban a szelfet az idemitásába dermeszti bele, és elveszi tőle az ipseitásában rejlő dinamikát. „Az arctalanítás vagy defigurálás tehát egy olyan (nyelvi) gépezet működése, amely a hetero-gén szubjektív tartalmat [...] az élő, dinamikus sokféleségből egy homogén, egyféle rendszerbe fordítja le.”¹¹⁵ Ez a homogenitás és metaforikus olvasat megfelel a kultuszképzés kívánalmainak, egy olyan nőkép megrajzolásának, amely idealizált mintaként lebeghet a 21. századi olvasó szeme előtt. Tudjuk Ablonczyról, hogy Polcz halála után sokat tett azért, hogy hagyatéka tovább éljen, *Miért éppen Polcz Elaine?*¹¹⁶ címmel összegyűjtött visszaemlékezéseket adott ki Polcz tevékenységéről, személyéről. Ez ellen a metaforikus olvasat ellen hat, hogy az *Egész lényeddel* könyvben összeválogatott írások egy állandó változásban lévő szubjektumot jelenítenek meg. Az elbeszélő könyv elején tett megállapításából és a könyv végén lévő írásából arra következtet-hetünk, hogy sikerült élettörténete múltbeli eseményeit adekvát viszonyba hoznia a jelennel, és készen áll arra, hogy saját halálával szembenézzen. A saját halál előrejelzésével ér véget a történet, de nem ad egyértelmű lezárást az eseményeknek. Az összefüggések, a történetek egy lehetséges jelenbeli olvasatát, értelmezését kínálja a mű. Nem tünteti el a különböző szerepek között feszülő ellentéteket, a szubjektumban lévő paradoxonokat. A szubjek-tum totalizálása és fixálása helyett egy lehetséges egység felállítására törek-szik, amely azonban nem zárja ki a szubjektum narratívumainak folyamatos újraértelmezését.

5.1. A női szubjektum dekonstrukciója Mészöly Miklós *Az atléta halála* című művében

Érdekes megfigyelésekre ad lehetőséget, ha követjük Polcz Elaine módszerét, és az *Egész lényeddel* című művét összeolvassuk Mészöly Miklós *Az atléta halála*¹¹⁷ című regényével. Polcz Elaine és Mészöly Miklós szövegének együtt-olvasása olyan intertextuális hálót hoz létre, ami új olvasati lehetőségeket kínál. „Mészöly »prózatörténetének« különböző korszakai és legkülönbélebb műfajtypusai a személyes és »családi« tapasztalatot igen kitartóan, változato-san minősítik át fikcióvá. Ennek eredménye egy mindeddig ismeretlen gaz-dagságú magyar autobiografikus opus, mely ugyanakkor formája szerint sem-milyen kapcsolatban nem áll az önéletrajzzal, a szemléletmód következtében azonban a tapasztalati anyagot mégis a fikcionálás elsődleges forrásaként használja.”¹¹⁸ Láthattuk, hogy a Mészöly szövegeibe kódolt önéletrajzi elemek

115 BÓKAY Antal, *Önéletrajz és szelf-fogalom dekonstrukció és pszichoanalízis határán = Írott és olvasott identitás. Az önéletrajzi műfajok kontextusai*, szerk. MEKIS D. János és Z. VARGA Zoltán, Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó, 2008, 64.

116 ABLONCZY Anna, *Miért éppen Polcz Elaine?*, Pozsony: Kalligram Kiadó, 2009.

117 MÉSZÖLY Miklós, *Az atléta halála*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986.

118 THOMKA Beáta, *Mészöly Miklós*, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1995, 55.

nagymértékben hatnak a Polcz Alaine műveiben konstruálódó női szólamra. Mivel Polcz művei Mészöly írásait a referencialitás felől olvassák, segíthetnek a Mészöly műveibe kódolt, mindeddig feltáratlan „szellemi autográfiának”¹¹⁹ a felderítésében, sőt kiegészíthetik azt. Az írásokat egymás mellé helyezve új nézőpontból közelíthetünk a szövegekhez, ahonnan új interpretációs lehetőségek fogalmazódhatnak meg.

Az *Egész lényeddel* és *Az atléta halála* című művek együtt olvasásának horizontját biztosíthatja, hogy mindkét írás tétje végső soron az önazonosság megtalálása. Ha Mészöly szövegét Polcz önéletírása felől olvassuk, akkor a két írás között több szempontból is nagyfokú hasonlóságot fedezhetünk fel. A női szólamot vizsgálva azonban lényeges különbségekre bukkanhatunk, amelyek döntő jelentőségűek az önazonosság kialakításának lehetősége szempontjából.

Mészöly regénye Polcz Alaine *Egész lényeddel* című önéletírásához hasonlóan visszaemlékező elbeszélés, a két írás hasonló narratív technikával dolgozik. Mindkét esetben egy női elbeszélő tudatán keresztül kapunk képet egy férfiról és a közöttük lévő kapcsolatáról. Hildit az Állami Sportkiadó felkéri egy érzelmes hangú életrajz megírására, amelyben élettársának, Őze Bálint sportolónak kellene méltó emléket állítania. Polcz Alaine írásához hasonlóan emlékiratírásról van szó, attól eltérően azonban itt az elbeszélő elsődleges feladatának nem az én színrevitelét tartja, hanem Bálint alakjának rekonstruálását. Ez azonban elkerülhetetlenül összefonódik saját élettörténete felidézésével, hiszen tíz évig volt a sportoló élettársa. Bálintról szóló emlékidezés folyamán akaratlanul is önmagával néz szembe. Fordított viszonyról van szó, mint Polcz művében. Ott az elbeszélő önmagával akart szembe nézni, és a másik megalkotásának kerülőújtján jut el önazonosságának megteremtéséhez. Mindkét szöveg középpontjába a másikkal való kapcsolat elemzésén keresztül az önazonosság keresése kerül.

Mindkét női elbeszélő deheroizált képet ad a férfiról. Polcz Alaine a visszaemlékezésében elsősorban nem a híres író méltatja, hanem a hétköznapi világát eleveníti fel. Mészöly férjként és öreg, önállóságát fokozatosan elvesztő beteg emberként definiálódik. Mészöly írásában a női hang ki akar törni a rákényszerített narratív keretből. A bátaolosi hősről szóló személyes hangú visszaemlékezést nem ő írja meg, hanem Bálint sportolótársai. Habár nem sikerül megvalósítania a teljesen objektív nézőpontot, mégsem a nő férfit méltató beszédéről van szó. A hősteremtés helyett a hétköznapi embert mutatja be a gyengeségeivel, félelmeivel együtt.

Fontos hasonlóság a két műben, hogy a női hang csak a férfi halála után artikulálódik. A férfiak ténylegesen nem szólalhatnak meg, gondolataikat, tetteiket csak az elbeszélő visszaemlékezéséből ismerhetjük meg. Mindketten csak a rekonstrukciós közvetítettség által vannak jelen. A női hang a másik újratereztésével próbál valódi önismerethez eljutni, megérteni önmagát. Mindkét esetben fontos része tehát az önmegértésnek a férfi viselkedésének, a közöttük lévő szerelmi kapcsolatnak az elemzése. Polcz Alaine megpróbált magyarázatot keresni arra, hogy miért csalta meg őt a férje, megkísérelte

119 N. ΤΟΠΗ Anikó, *Szövegvándor. Közéletek Mészöly Miklós prózájához*, Pozsony: Kalligram, 2006, 188.

megérteni a másikat és utólagos belátással értelmet adni a történeteknek. Érdekes egybeesés, hogy *Az atléta halálának* női elbeszélője szintén arra keresi a választ, hogy miért volt szüksége élettársának a Rékával és a Pécsi Picivel folytatott viszonyra. Hildi már a történet legelején kijelenti, hogy Bálint egész kapcsolatuk alatt egy hónapig sem volt hűséges hozzá. A kapcsolatukról így nyilatkozik: „[...] él valaki mellettem, akit mindennél jobban szeretek, de aki ugyanakkor se mellettem, se más mellett nem él igazán.”¹²⁰ A magány és a másik hűtlenségének elfogadása mindkét műben női attribútumként definiálódik. Hildi a hűtlenség magyarázatát keresve mindig mások gondolatait idézi. Többször visszatér ahhoz az éjszakához, amikor Bálint mesélt neki a Pécsi Picihez fűződő kapcsolatáról. Az elbeszélő itt elbeszélte monológ formájában idézi a férfi szavait, pontos és objektív megjelenítésre törekszik. Az emlékidézésrel azonban a megértés nem következik be. Nincs közöttük valódi kommunikáció. Az elbeszélő átadja a szót Bálintnak, miközben hallgatásba burkolódik és a tanú szerepébe kényszerül. A férfi elsődleges célja az önmegértés, hogy felmutassa saját magát, igazolja cselekedeteit önmaga előtt. Hildi az előre megírt szerepbe helyezkedve legfeljebb visszatükrözheti Bálint gondolatait, ezzel igazolva a férfit: „»Nem is akarsz szakítani vele – mondtam. – Azért van szükségem rá, hogy gyűlöljed. Engem csak szeretsz.« Ez olyan önkéntelenül csúszott ki a számon, hogy időm se volt mérlegelni: vajon csakugyan az én gondolatom – vagy már Bálint szuggerálta belém?”¹²¹ A Picivel folytatott viszony magyarázatának érvényessége el van bizonytalanítva, hiszen maga az elbeszélő sem biztos abban, hogy a következtetésig valóban ő maga jutott el, vagy csupán eljátszotta a neki írt szerepet. A megértés aktusa megkérdőjeleződik. Hildi megpróbálta megérteni Bálint Rékához fűződő kapcsolatát is. Ennek a viszonynak a szükségességét az elbeszélő sokáig elfogadta, sőt természetesnek tartotta. Sokáig azonosult Réka gondolkodásával, elfogadta az általa adott magyarázatot: „Mindenesetre még velem is el tudta fogadtatni évekig, hogy kapcsolatukban ne valami közönséges viszonyt lássak, hanem olyan barátságot, amire a hivatásuk miatt van szükségük.”¹²² Réka magyarázatát azonban az elbeszélő a visszatekintés időpontjában már nem tudja érvényesnek elfogadni, többször utal arra, hogy a bábszínház és a sport között valódi összefüggést nem lehet felállítani. Az elbeszélő mások véleményét közli, amikor Bálint szerelméről beszél, amelyekkel viszont nem tud azonosulni. Más magyarázatot azonban nem ad a férfi hűtlenségére. Érdekes azonban, hogy a szerelmekre itt is a férfi hivatása miatt van szükség, legalábbis Bálint magyarázata szerint.

Hildi végül nem jut el Bálint megértéséig, nem talál megfelelő alternatívát. Elsődleges célja az volt, hogy Bálintnak állítson emléket, alakjának rekonstruálásával viszont önmagával nézett szembe. Bálint megértésének hiánya azonban az önmegértés hiányához vezetett. A gyászmunka nem ment végbe, az emlékezés folyamán nem történt meg a másik idegenségének saját-tá tétele, redukálása, nem tudott új, önálló szelfkonstrukciót kialakítani. Míg Polcz Alaine visszaemlékezésében az elbeszélő létrehozta önálló személyi-

120 MÉSZÖLY, *Az atléta halála*, 8.

121 *Uo.*, 58-59.

122 *Uo.*, 97.

ségét, addig Mészöly regényében a női szubjektum végig másokhoz képest definiálódik. Bálinthoz képest alárendelt helyzetben lévő nőként, szeretőként és anyaként konstruálódik. Rékához és Pécsi Picihez képest a megcsalt nő szerepébe kényszerül, míg Bálint tanítványához képest ő a megkívánt nő.¹²³ A tanári karban csupán megtúrt személy, élettársi kapcsolata miatt elítélik, úgy érzik, azóta munkáját is elhanyagolja. Hildi számára a legfontosabb Bálint lett. A férfi életében viszont csak passzív megfigyelő lehet, aki kisszékről végignézheti az edzéseit, versenyeit, hűségesen várhat rá és nézheti az életét. A nő saját életét és függetlenségét fokozatosan feladja, és a férfi életét éli. A sajátot a másiknak teljesen kiszolgáltató életvezetés a személyiség felszámolásához vezet. A férfi halála Hildi kirekesztődését és érvettségét is jelenti. Már nem képes azonosulni egykori – Bálint megjelenése előtti – önmagával, de új önismeret kialakítása sem jön létre.

A történekről azonban nem egy teleologikus, koherens szövegből értesülünk. A térbeli és időbeli síkváltások az események megszakítottságát eredményezik. Mindkét írásban mozaikdarabokból kell összeállítani a történetet. Polcz Alaine önéletírása naplórészletekből és kisebb írásokból áll, amelyeket a szerző nagyfokú személyessége jellemez. Az írás az emlékezés asszociatív voltát követi, az események linearitását folytonosan megbontja egy-egy felbukkanó emlék. Polcz Alaine saját élettörténetét mindig félbeszakítják a Mészöly-művekre történő utalások, azok értelmezése, a férje betegségének leírása, ismerőseinek és barátainak a története. A visszaemlékezések során sokszor következnek be időbeli ugrások. A háborús tapasztalatok, Mészöly hűtlensége, első házassága visszatérő elemek a mű során, emellett férjével kapcsolatos fiatalkori emlékek és időskori problémák is sokszor váltogatják egymást, valamint a régi ismerősökkel is többször felidézik a múltat. Az események között utólagos belátással kauzális viszonyt feltételez, visszaemlékezése végén férjét megértve elfogadja és megérti sorsát és önmagát. A narrátor szubjektivitása, az elbeszélő és elbeszéltné tudata közötti különbség és az emlékek rekonstruálása nem problematizálódik.

Ezzel szemben Mészöly regényeiben az elbeszélői tudatmozgás bemutatása problémaként tétéleződik. Minden esetben választ egy lehetséges narrációs eljárást, amit aztán a regény írása közben elbizonytalanít. A kívülről, az objektivitásra törekvés a cél, ugyanakkor szembesül a személyesség és a részleges belehelyezkedés teljes kizárásának lehetetlenségével. N. Tóth Anikó Mészöly prózáját vizsgálva összefoglaló képet ad az elbeszélői tudatmozgások alakulásáról, amely folyamat elején kap helyet *Az atléta halálában* választott technika. Kiemel azonban egy olyan találkozási pontot, ami a különbségek ellenére minden regényében ott van: „Minden narrátor [...] deklarálja kívülről szándékát. A kívülről nézés, a felülemelkedés az elfogultságtól szabadítja meg az elbeszélőt, a távolság pedig értelmezésre s egyben kísérletezésre ad alkalmat. [...] Ez a külső nézőpont azonban nem minden esetben tartható fenn. Nem adja fel teljesen, hanem megengedő módon lehetővé teszi a szubjektív (illetve fikcionális) elemek beszívargását a

123 ERDEI Nóra, *A hiány női narratívája. A női hang lehetőségei Mészöly Miklós Az atléta halála című regényében*, Disputa, 2005/11-12., 45.

szövegbe [...].”¹²⁴ Az *atléta halálának* női elbeszélője az emlékek rekonstruálásának nehézségébe ütközik. Nem tudja, hogy mit mondjon és hogyan. Folyton ugrál Bálint halálának leírása, a prágai történet, Bálint szerelmeinek története, Karlstein és számos kisebb történet között. A hagyományos női narratívának tulajdonított személyességet megpróbálja kizárni, tárgyilagosságra törekszik. Ugyanakkor problémaként fogalmazódik meg, hogy saját emlékeire ráakódtak Bálint emlékei, a két tudat az időbeli távlat miatt összerosódik. Ennek következtében saját emlékeit és erős érzelmi kötődését nem tudja elfedni, ezért úgy érzi, „az abszolút igazság feltárása lehetetlen vállalkozás, vagy ha mégis, esetleg pluralitásában érhető tetten.”¹²⁵ A két emlékező tudat megidézése a narráció töredezettségét okozza. A tárgyilagosságra való törekvés és annak folyamatos megkérdőjelezése a másik megértésének hiányához vezetett, ami az önmegértés elmaradását eredményezte. Ebben a regényben a folyamatos változásban lévő heterogén szelf narratív azonossága helyett a személyiség öndekonstrukciója jön létre. A Mészöly regény női elbeszélője a férfi halála után a narrációból kiszorulva marginalizálódik.

5.2. A női szubjektum megteremtésének lehetősége korunk társadalmában

68 A két művet összehasonlítva érdekes megfigyeléseket tehettünk a női szubjektum megteremtésére vonatkozóan. Úgy tűnik, a posztindusztriális korban nagy szerepe van a személyességnek és a szubjektivitás vállalásának az énteremtés szempontjából. Ez a személyes hang Polcz műveiben (*Egész lényeddel, Befejezhetetlen*) egy nő és nő közötti térben jött létre, Ablonczyval együttműködve. Mészöly történetében nem találta meg saját hangját a női elbeszélő, az objektivitásra törekvés és annak folyamatos felfüggesztődése miatt. Nem alakított ki saját véleményt, csak másokat idézett, így azonban a megértés sem jött létre, hiszen ezekkel a véleményekkel nem tudott egyetérteni. Ennek hiányában elfogadni vagy megbocsátani sem tudta a történeteket. Lényeges különbség az is, hogy Hildire a teljes önfeladás volt jellemző. Így élettársa halála után elveszítette önmagát is, hiszen személyisége teljes egészében a férfiban gyökerezett. Énvesztése következtében a férfi halálával együtt szükségszerűen kiíródik a műből. Polcz, saját bevallása szerint, mindvégig megőrizte szellemi függetlenségét, férje halála után párbeszédbe lépett Mészöly írásaival, és a történeteket megértve újraalkotta önmagát. Fontos szerepet kapott ebben a folyamatban a megértésre törekvés. Az elbeszélő a különmű részidentitások között egy újfajta kapcsolatot állított föl a narráció folyamán, amelyben a heterogén szerepek új hangsúlyokat kaptak. „Ennyi évig csak Miklós volt, aztán most rohan rám az élet. A tennivalók, a könyvek megírása: az életünket megírni.”¹²⁶ Élettörténetéből nem írta ki Mészölyt, csak más szerepet szán neki. Most Polcz az, aki megírja, megalkotja férje alakját. Egyrészt írásaiban, másrészt fontosnak tartja, hogy emléket állítson a híres írónak is, gondolja életművét, létrehozza Szekszárdon a Mészöly Múzeumot.

124 N. TÓTH Anikó, *i.m.*, 79.

125 *Uo.*, 167.

126 POLCZ, *Egész lényeddel*, 165.

Ugyanakkor nagyobb hangsúlyt kap életében az önkifejezés, írásai által. Hildinek sem a személyes hangú emlékezés megírása, sem a bátaokolosi hős emlékének fenntartása nem sikerült. Bálint halála után nem történt meg a személyiség újraalkotása. A legnagyobb különbség a két mű között, hogy míg Polcz írásában az elbeszélő megértésből adódóan létrejött a szereplő narratív azonossága, ennek hiánya Mészöly regényében a személyiség dekonstrukciójához vezetett. Polcz egy lehetséges utat mutat az önazonos női szubjektum megalkotásához a 21. század változó világában.

Irodalom

- ABLONCZY Anna, *Miért éppen Polcz Elaine?*, Pozsony: Kalligram Kiadó, 2009.
- BARTHES, Roland, *Beszédttöredékek a szerelemről*, ford. ALBERT Sándor, Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 1997.
- BÓKAY Antal, *Önéletrajz és szelf-fogalom dekonstrukció és pszichoanalízis határán = Írott és olvasott identitás. Az önéletrajzi műfajok kontextusai*, szerk. MEKIS D. János és Z. VARGA Zoltán, Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó, 2008, 33–65.
- BOURDIEU, Pierre, *Férfiuralom*, ford. N. KISS Zsuzsa, Budapest: Napvilág Kiadó, 2000.
- BUDA Béla, *A szerelem lélektana = A szerelemről – komolyan*, szerk. KAMARÁS István és VARGA Csaba, Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1985, 49–62.
- DE MAN, Paul, *Az önéletrajz mint arcrongálás*, ford. FOGARASI György, Pompeji, 1997/2-3., 94–107.
- DOBOS István, *Az én színrevitele. Önéletírás a XX. századi magyar irodalomban*, Budapest: Balassi Kiadó, 2005.
- ERDEI Nóra, *A hiány női narratívája. A női hang lehetőségei Mészöly Miklós Az atléta halála című regényében*, Disputa, 2005/11-12., 44–48.
- GOUDSBLOM, Johan, *A férfihatalom rejtélye*, ford. FENYVES Miklós = uő, *Időrezsimek*, Budapest: Typotex, 2005, 97–108.
- GROSZ, Elisabeth, *Szexuális viszonyok*, ford. BĀNFALVI Attila = *Freud titokzatos tárgya – pszichoanalízis és női szexualitás*, szerk. CSABAI Márta és ERŐS Ferenc, Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 1997, 184–215.
- HADAS Miklós, *A modern férfi születése*, Budapest: Helikon Kiadó, 2003.
- HELLER Ágnes, *Az érzelmek elmélete*, Budapest: Józsoveg Műhely Kiadó, 2009.
- HOFFMANN, Christian, *Die Konstitution der Ich-Welt, Untersuchung zum Strukturzusammenhang von persönlicher Identität und autobiographischem Schreiben*, Königshausen & Neumann, Würzburg, 2000.
- KAUFMANN, Jean-Claude, *Die Erfindung des Ich. Eine Theorie der Identität*, Konstanz: UVK, 2005.
- KEUPP, Heiner, *Identitätskonstruktionen. Das Patchwork der Identität in der Spätmoderne*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2013.
- KIERKEGAARD, Søren, *A házasság esztétikai érvényessége*, ford. DANI Tivadar = Uő, *Vagy-vagy*, Budapest: Osiris Kiadó, 2005, 426–572.
- LEJEUNE, Philippe, *A napló mint „antifikció”*, ford. Z. VARGA Zoltán = *Írott és olvasott identitás. Az önéletrajzi műfajok kontextusai*, szerk. MEKIS D. János és Z. VARGA Zoltán, Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2008, 13–24.
- LUHMANN, Niklas, *Szerelem – szenvedély. Az intimitás kódolásáról*, ford. BOGNÁR Virág, Budapest: Józsoveg Műhely Kiadó, 1997.
- MEKIS D. János, *„Az” önéletrajz?*, Alföld, 2001/12., 48–62.
- MÉSZÖLY Miklós, *Az atléta halála*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986.
- MÉSZÖLY Miklós, *Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról = uő, Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról (Végleges változatok a hagyatékból)*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1991, 61–102.

- MÉSZÖLY Miklós, *Hét torony kedvence* = Uő, *Mesék*, Pécs: Jelenkor Kiadó, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1998, 248–254.
- MÉSZÖLY Miklós, *Kökény kisasszony* = Uő, *Mesék*, Pécs: Jelenkor Kiadó, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1998, 245–247.
- MÉSZÖLY Miklós, *Párbeszédkíséret*, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1999.
- MÉSZÖLY Miklós, *Virágok beszélgetése* = Uő, *Mesék*, Pécs: Jelenkor Kiadó, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1998, 274–281.
- MOSSE, George L., *Férfiasságnak tüköre – A modern férfieszmény kialakulása*, ford. SZÉKELY András, Budapest: Balassi Kiadó, 2001.
- NÁDAS Péter, *Bármilyen jó = A bilincs a szabadság legyen – Mészöly Miklós Polcz Alaine levelezése 1948–1997*, szerk. NAGY Boglárka, Budapest: Jelenkor Kiadó, 2017, 839–863.
- NEUMANN, Birgit, *Erinnerung – Identität – Narration. Gattungstypologie und Funktionen kanadischer „Fictions of Memory”*, Berlin: De Gruyter, 2005.
- N. TÓTH Anikó, *Szövegvándor. Közéltetések Mészöly Miklós prózájához*, Pozsony: Kalligram, 2006.
- POLCZ Alaine, *Asszony a fronton – Egy fejezet életéből*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1991.
- POLCZ Alaine, *Befejezhetetlen. Könyv a szerelemről*, Pécs: Jelenkor Kiadó, 2009.
- POLCZ Alaine, *Egész lényeddel*, Pécs: Jelenkor Kiadó, 2006.
- POLCZ Alaine, *Éjjeli lámpa*, Pécs: Jelenkor Kiadó, 1996.
- RICOEUR, Paul, *Az én és az elbeszélte azonosság*, ford. JENEY Éva = uő., *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*, Budapest: Osiris Kiadó, 1999, 373–411.
- RICOEUR, Paul, *A hármas mimézis*, ford. ANGYALOSI Gergely = uő., *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*, Budapest: Osiris Kiadó, 1999, 255–309.
- RICOEUR, Paul, *A narratív azonosság*, ford. SEREGI Tamás = *Narratívák 5. Narratív pszichológia*, szerk. LÁSZLÓ János és THOMKA Beáta, Budapest: Kijárat Kiadó, 2001, 15–25.
- SÉLLEI Nóra, *A nő mint szubjektum, a női szubjektum*, Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007.
- SÉLLEI Nóra, *Miért félünk a farkastól? Feminista irodalomszemlélet itt és most*, Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007.
- THOMKA Beáta, *Életrajzi fikció, biotext, a szerző mint metalepszis = Írott és olvasott identitás. Az önéletrajzi műfajok kontextusai*, szerk. MEKIS D. János és Z. VARGA Zoltán, Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó, 2008, 225–230.
- THOMKA Beáta, *Mészöly Miklós*, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1995.
- TÓTH Csaba, *A szépség alakváltozatai*, Alföld, 1997/1, 68–70.

Love and female self-construction in the post industrial era with the eyes of a man – with the words of a woman (Polcz Alaine: Egész lényeddel – With your whole self)

Abstract. In Polcz Alaine's diaries *Egész lényeddel* (With your whole self) the loss of her husband makes the biographical subject face herself. Exactly this is why the primary object of her autobiography is the reconstruction of her identity, the key of which she sees in finding her answer to the question: What is love? In her diary entries we can track how the narrator of the autobiography starts interacting with Mészöly's writings, while analysing the history of her marriage, and during the narrative understanding, in the act of writing and reading her narrative identity comes to existence. At the end of the study – following Polcz's method – stands the togetherness of the autobiography *Egész lényeddel* and Mészöly's novel *Az atléta halála* (The death of the athlete), as both pieces of art researches the possibility of establishing the female subject in today's society, which provides a good basis.

Keywords: narrative identity, self-construction, autobiography, love, post-industrial society

Szegvölgyi-Pócsik Anett

Debreceni Egyetem, Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola, PhD-hallgató,

Kölcsey Ferenc Református Gyakorló Általános Iskola, tanár és szakvezető,
4032 Debrecen, Egyetem tér 1., pocsikanett@gmail.com